

Sentit sobrenatural de la vida en el *Tractatus* de Ludwig Wittgenstein

Joan Ordi Fernández

1. Punt de partença: el resultat de l'exegesi

El *Tractatus logico-philosophicus* (TLP) de Ludwig Wittgenstein (Viena, 1889 - Cambridge, 1951) presenta dificultats d'interpretació tant respecte del seu contingut material (concepció formal, no axiomàtica i extensional de la lògica i la concepció lògico-figurativa del llenguatge) com en relació amb la seva darrera intenció o el seu darrer sentit formal (és a dir, l'objectiu o la finalitat que l'autor perseguia). La història de la seva recepció així ho demostra. Si hom sintetitza esquemàticament les peripècies de l'exegesi durant el segle passat, n'obté la següent evolució¹:

a) Anys vint: el TLP és vist com una obra de lògica formal que continua els treballs de fonamentació de la matemàtica de Frege i Russell i supera les paradoxes que aquests generen, així com les insuficiències de llur simbolisme. No se li reconeix, doncs, una intenció genuïnament filosòfica.

b) Anys trenta: el TLP és interpretat com una obra de lògica que s'inscriu en el si del programa filosòfic de l'atomisme lògic i va a la recerca d'un simbolisme perfecte. També en aquests anys el TLP és considerat una obra de pretensions no tan sols lògiques sinó filosòfiques, que s'inscriu anticipadament al bell mig del programa filosòfic de l'empirisme anglosaxó i del neopositivisme del Cercle de Viena, que descobreix la importància de la lògica per a dur a terme la fonamentació del coneixement en les dades empíriques i que té, per consegüent, una orientació antimetafísica.

c) Anys quaranta: el retorn de Wittgenstein a la filosofia (Cambridge, 1929) marca l'inici de la revisió crítica de les tesis empiristes massa restrictives del TLP i inaugura una nova filosofia, coneguda indirectament a través d'apunts de classe i de converses personals, que origina l'anomenada *filosofia analítica* anglosaxo-

1. Per a una anàlisi més detallada d'autors i escoles interpretatives, vegeu G. FRONGIA, *Guida alla letteratura su Wittgenstein. Storia e analisi della critica*, Urbino: Argalia Editore, 1980; G. FRONGIA i F. B. MCGUINNESS, *Wittgenstein. A Bibliographical Guide*, Oxford: Basil Blackwell, 1990, així com la primera part de la nostra tesi doctoral *L'imperatiu del silenci. Sentit del «Tractatus» de Wittgenstein a la llum de la tesi setena*, defensada a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull el 28-3-2004.

na i americana. D'aquesta manera, esdevé evident per a l'opinió crítica la tesi de les dues filosofies mútuament incompatibles en un mateix autor, tot i que continua interpretant la segona filosofia com a clarament antimetafísica i terapèutica respecte dels suposats embolics de la filosofia tradicional.

d) Segona meitat dels anys cinquanta: la publicació de les *Investigacions filosòfiques* (1953; PhU) confirma per a la crítica la tesi de la neta oposició entre WI (TLP) i WII (PhU), però també permet reconèixer que tant el TLP com les PhU són dues obres de filosofia del llenguatge, de manera que la primera resta alliberada d'una lectura exclusivament lògica, tot i que encara hom la considera lligada a l'herència filosòfica de l'empirisme anglès. Tanmateix, encara s'interpreten globalment les «filosofies» de Wittgenstein com a obres antimetafísiques i subversives respecte de la tradició filosòfica.

e) Anys seixanta: la publicació dels escrits del període corresponent a la formació del TLP i dels escrits de l'anomenat *període intermedi* mostren una evolució progressiva des del TLP fins a les PhU, cosa que comença a posar en dubte tant la interpretació neoempirista de la primera com la tesi de la ruptura radical per part de la segona. Tanmateix, les PhU encara es llegeixen en clau de filosofia analítica.

f) Anys setanta: la publicació d'altres escrits del filòsof i, sobretot, dels darrers quaderns manuscrits titulats *Über die Gewissheit/Sobre la certesa* impulsa estudis de conjunt de tot el llegat o de temes dispersos per tot el llegat, que acaben mostrant definitivament la incorrecció de la interpretació neoempirista del TLP, la insuficiència de la interpretació filosòfico-analítica de les PhU i la manca de suport textual de la tesi de la ruptura neta i radical que hauria donat lloc a dues filosofies incompatibles entre elles. Paral·lelament, es revaloren els temes no estrictament lògics del TLP, la posició de Wittgenstein sobre la religió i la importància de l'ètica i l'estètica per a comprendre el sentit de tota la seva obra. Així, es desmunta definitivament la tesi d'una hostilitat antimetafísica i es desvincula Wittgenstein de la tradició empirista anglesa i és relacionat amb la filosofia transcendental kantiana. Els estudis de conjunt més conspicus comencen a veure clar que les seccions més històricament mal interpretades del TLP, o sia les tesis sobre la filosofia, la lògica transcendental, allò místic, l'ètica i l'estètica, i el silenci, constitueixen un fil conductor de tota l'obra del vienès i contenen la clau d'interpretació de la darrera finalitat dels seus escrits i de la seva dedicació a la filosofia.

En continuïtat amb el resultat més sòlid d'aquesta evolució de l'exegesi del *Tractatus*, mantenim que la finalitat més pròpia i directa de la primera gran obra del pensador vienès consisteix a guiar propedèuticament el lector des de la consideració lògica del

2. El lector pot trobar en la tesi doctoral esmentada una fonamentació exhaustiva de la finalitat del *Tractatus* que aquí defensem, ja que hi prenem en consideració la totalitat de l'obra, així com la totalitat dels escrits de l'anomenat *primer període*. Les pàgines que segueixen reproduueixen, respectivament, el capítol I i el capítol II, secció B, I part de la tesi.

3. Wittgenstein utilitza el mot alemany «Bild» en un sentit que s'acosta a les projeccions geomètriques i als models matemàtics, en la línia dels treballs científics de Hertz i Boltzmann. Per caracteritzar, doncs, la seva teoria lingüística, ens estímem més l'adjectiu «figural», en comptes de l'adjectiu corrent «figurativa», ja que aquest darrer fa pensar excessivament en les arts figuratives. Si no acceptem la traducció de «Bild» per «imatge», mot carregat de connotacions mentals i plàstiques, sembla més coherent optar per *teoria lògico-figural* (que manlevem de Josep Casals). El neologisme sembla justificat pel sentit més aviat tècnic i no comú de la terminologia del *Tractatus*. És cert que en les famoses Converses amb Waismann dels anys trenta, Wittgenstein admet que el mot «Bild» també té origen en el llenguatge col·loquial (el dibuix o el retrat d'un pintor), però resta clar que, en el seu ús, sembla haver-hi influït majorment la matriu matemàtico-geomètrica: «Puc utilitzar un *Bild* com una proposició. Com és possible això? La resposta diu: perquè ambdues coincideixen justament en un cert respecte, i això que tenen en comú l'anomeno *Bild*. L'expressió "*Bild*" ja hi és presa en un sentit ampliat. Aquest concepte del *Bild*, l'he heretat de dues bandes: en primer lloc, del *Bild* dibuixat; en segon lloc, del *Bild* del matemàtic, que ja de per si és un concepte general. Car el matemàtic també parla de figuració allà on el pintor ja no utilitzaria aquesta expressió.» Vegeu B. F. MCGUINNESS, *Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis. Gespräche, auf gezeichnet von Friedrich Waismann*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, p. 185.

món com a totalitat dels fets que s'hi escauen (TLP 1 i subtesis) fins a la contemplació del sentit sobrenatural de la vida («El sentit del món ha de trobar-se fora d'ell», TLP 6.41). Per tal de fonamentar aquest punt de vista de manera interna al mateix text i sense haver d'ultrapassar els límits d'un article, en seleccionem i comentem només dues petites unitats: el pròleg i la terminologia lògica que Wittgenstein utilitza al llarg de tota l'obra².

2. Anàlisi del pròleg: dir versus mostrar com a instruments del sentit

La història de la recepció crítica del TLP revela que el sentit de l'obra ha de trobar-se en les proposicions transcendents o metafísiques de la tesi sisena, en el pròleg i en l'imperatiu del silenci de la tesi setena, conclusiva de tot el llibre. El silenci és l'exigència o l'imperatiu ètic objectiu que Wittgenstein pretén que el lector reconegui un cop s'ha deixat conduir per l'escala ascendent de la teoria lògico-figural del llenguatge³. La tesi setena juga així el paper de frontissa que connecta amb la part no escrita del llibre, la qual conté la veritable intenció filosòfica de Wittgenstein. L'estudiós espanyol Jacobo Muñoz sembla admetre-ho prou clarament en la seva versió castellana dels *Notebooks 1914-1916*:

«Y nada más. Subrayar tan sólo -y no precisamente pensando en los wittgensteinianos del país, a quienes poco hay ya que hacer notar a estas alturas de 1980 - que buena parte del raro interés de este Diario filosófico, que así es como nos hemos permitido "traicionar" el rótulo editorial de la obra, podría bien encontrarse en aquellos de sus pasos que, dando mucho más de lo que parece, explicitan algo de la substancia última de esa filosofía cuyo comienzo Wittgenstein cifraba precisamente allí donde acaba el *Tractatus*»⁴.

El mateix Wittgenstein recomanava a Ludwig von Ficker la lectura del pròleg i de la conclusió per a copsar el sentit de tot el llibre:

«I aquí li és potser un ajut que li escrigui un parell de mots sobre el meu llibre: i és que de la seva lectura no en traurà -tal com certament crec- gaire coses. Car vostè no l'entendrà; la matèria li semblarà completament estranya. En realitat, no li és estranya, car el sentit del llibre és ètic. Una vegada vaig voler introduir una proposició en el pròleg que ara de fet no hi és, però que li escric ara perquè potser li serà una clau: i és que volia escriure que la meua obra consta de dues parts: la que hi ha aquí al davant i tota l'altra que no he escrit. I justament aquesta segona part és la important. I és que allò ètic està delimitat pel meu llibre per dir-ho així des de dintre; i estic convençut que, *rigorosament*, NOMÉS així pot ser delimitat. Breument, crec: tot allò que *molts* avui ensofren ho he fixat en el meu llibre callant-hi. I, per això, el llibre, si no m'erro gaire, dirà moltes coses que vostè mateix vol dir, però potser vostè

no veurà que hi estan dites. Li voldria, doncs, recomanar de llegir el pròleg i la *conclusió*, car aquests donen expressió, de la manera més immediata, al sentit⁵.

De fet, els pensaments que Wittgenstein exposa en el pròleg al TLP tenen per finalitat orientar el lector en la correcta perspectiva amb què ha d'enfocar, ja d'entrada, la lectura de tota l'obra. Pretenen oferir, doncs, la clau de lectura del sentit filosòfic, global i latent, en què descansa, i al servei del qual es construeix, la teoria lògico-figural del llenguatge. Això ja resta clar pel simple fet que el pròleg no dona cap indicació aclaratòria prèvia sobre com s'han d'interpretar en concret les tesis lògiques i lingüístiques que el jove Wittgenstein defensa. No diu, per exemple, com ha d'entendre el lector la relació entre la teoria del llenguatge del TLP i la teoria crítica del llenguatge de Fritz Mauthner⁶. Tampoc no s'hi formula cap explicació introductòria sobre la relació que Wittgenstein estableix entre la teoria lògico-figural del llenguatge i les proposicions transcendents o metafísiques de la tesi sisena. I, per posar un tercer exemple, tampoc no se'ns aclareix en què es diferencia l'anàlisi lògica que Wittgenstein fa de la proposició, ni del tipus d'anàlisi lògico-formal i semàntica que duia a terme Gottlob Frege ni del tipus d'anàlisi lògico-matemàtica que caracteritzava l'obra de Russell i Whitehead. Totes aquestes qüestions concretes, i moltes més, Wittgenstein les deixa en mans del lector.

La intenció del pròleg sembla que sigui sobrevolar la totalitat de l'obra i els seus desenvolupaments específics, tot mostrant la perspectiva o el sentit de conjunt que els justifica. Si aquesta interpretació és correcta, llavors la pregunta que hem de fer-nos seria la següent: quines pistes deixa Wittgenstein en el pròleg perquè el lector pugui orientar-se abans d'encetar el camí propedèutic des dels fets contingents del món, passant per la teoria lògico-transcendental del llenguatge, vers «allò més alt»? Haurem d'identificar tot seguit, doncs, aquestes idees guia, relatives al sentit fonamental de l'obra.

Recordem així un resultat molt positiu de la història de la recepció del TLP: que, sense tenir a la vista la intenció última de tota la filosofia de Wittgenstein, no és possible interpretar correctament ni els seus pensaments particulars ni les obres dels diferents períodes. De fet, el llibre del jove Wittgenstein és un viatge intel·lectual cap a la transcendència que s'obre pas amb la lògica formal transcendentalitzada. I el camí és el llenguatge. Al final de l'itinerari (les proposicions transcendents de la tesi sisena i l'imperatiu del silenci de la tesi setena), el lector pot reconèixer que la meta que supera el camí sense limitacions i que dona sentit a la vida humana es mostra, ella mateixa, en el llenguatge. Tot es troba ja en el començament, però calia una propedèutica intel·lectual

4. J. MUÑOZ, *Nota a la versió castellana*, dins L. WITTGENSTEIN, *Diario filosófico (1914-1918)* (trad. per Jacobo Muñoz i Isidoro Reguera), Barcelona: Ariel, 1982, p. 7.

5. L. WITTGENSTEIN, *Briefwechsel mit B. Russell, G. E. Moore, J. M. Keynes, F. P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker* (trad. per B. F. McGuinness i G. H. von Wright), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1980, pp. 96-97; carta probablement d'octubre o novembre de 1919. Abreujarem la referència a aquesta obra per «BW». Tots els textos no originals en català d'aquest article són traducció nostra.

6. La concepció del llenguatge de Mauthner és radicalment escèptica: per a entendre bé el llenguatge humà, cal prescindir de tota hipòtesi que el faci substancialment capaç de copiar la realitat i que el faci radicar en les essències universals dels conceptes. El llenguatge només serveix per a facilitar socialment la memòria, o sia l'associació de representacions, que són imatges de sensacions. Les paraules es converteixen, doncs, totes elles en simples metàfores. I, lligades a visions del món d'altres èpoques i cultures, imposen un last del qual les noves generacions han d'alliberar-se. De l'obra de Mauthner existeix traducció castellana de la primera part, *Essència del llenguatge*, del primer volum: F. MAUTHNER, *Contribuciones a una crítica del lenguaje* (trad. per José Moreno Villa), Barcelona: Herder, 2001.

per a aprendre a distingir entre el que podem dir amb sentit i el que, bo i transcendent tot dir, només pot mostrar-se en el que diem. I aquesta és justament la funció que correspon al TLP. Valgui, com a exemple de la bondat d'aquesta interpretació de la finalitat del TLP i de la significació del pròleg, el parer d'un conegut estudiós del vienès que en els anys vuitanta va recollir explícitament aquell resultat tan positiu de l'evolució de la crítica filosòfica:

«[...] Wittgenstein otorgó, en el sentido de William James, un valor propio y específico a aquel ámbito que no es accesible al ser humano mediante la experiencia, entendida en el sentido del positivismo. Este segundo aspecto de la filosofía de Wittgenstein, que ha hecho de él uno de los más importantes místicos del siglo xx, ha sido a menudo pasado por alto»⁷.

7. W. BAUM, *Ludwig Wittgenstein* (trad. per Jordi Ibáñez i revisat per Andrés Sánchez Pascual), Madrid: Alianza, 1988, p. 89. La versió castellana completa i reelabora àmpliament l'alemanya de 1985, car té en compte la polèmica suscitada per l'autor en publicar el que ell va anomenar *Diaris secrets* complementaris del *Diari filosòfic* dels anys 1914-1917; per això, cal citar-la com a text original. N'abreurem la referència per «WB».

8. Com a apèndix a la nostra tesi doctoral, oferim una nova traducció del TLP que presenta tres novetats dignes de considerades: a) és la primera versió al català de l'edició crítica en alemany: L. WITGENSTEIN, *Logisch-philosophische Abhandlung. Tractatus logico-philosophicus. Kritische Edition* (traduït per Brian McGuinness i Joachim Schulte), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, pp. VIII-IX; b) corregeix els errors de traducció de l'única versió al català existent fins ara: *Tractatus logico-philosophicus* (traducció i edició catalana de Josep M. Terricabras), Barcelona: Laia, «Textos filosòfics» 3, 1981; 2a ed. revisada: 1989; nova publicació: Barcelona: Edicions 62, «Universitària» 4, 1997; abreugem per «TR»; c) comenta críticament a peu de pàgina les opcions de traducció i la coherència de la terminologia lògica de Wittgenstein. Tots els textos del TLP reproduïts en aquest article procedeixen de l'esmentat apèndix.

Procedim, per tant, a individualitzar i comentar com segueixen les idees guia del TLP que Wittgenstein exposa en els vuit paràgrafs del pròleg:

1. 1r paràgraf: la confessió de l'objectiu

«Aquest llibre potser només el comprendrà aquell qui ja hagi pensat un cop pel seu compte els pensaments que hi són expressats -o bé uns pensaments semblants. No és, per tant, cap manual. -El seu objectiu s'hauria assolit si agradés a algú que el llegís comprendent-lo»⁸.

Wittgenstein és conscient que no tothom comprendrà el seu llibre sinó aquell qui ja hagi tingut els mateixos pensaments del TLP o uns de semblants. I, per això, diu que el seu llibre no és cap manual. Aquesta convicció sembla contradir l'afirmació que hem establert en la presentació: que el TLP pot ser entès com una guia mistagògica, com una propedèutica per a ascendir, a través del llenguatge, vers «allò més alt». En realitat, però, no és així, car, sense una comprensió o un pensament previ de naturalesa metafísica sobre la realitat com a totalitat, ningú no pot ser conduït vers una visió transcendent del món. Es tracta, en efecte, de comprendre el sentit fonamental del llibre, no pas les seves tesis particulars lògiques i filosòfico-lingüístiques, ja que aquestes poden ser enteses en elles mateixes a partir de l'argumentació que Wittgenstein aporta en les subtesis i les tesis preparatòries (normalment, les proposicions de la darrera tesi i les proposicions amb decimal 0 de la pròpia tesi). Si el llibre fos un manual de lògica o de filosofia del llenguatge, la seva comprensió dependria gairebé exclusivament de la seva argumentació i del seu desplegament interns. Però el sentit del TLP apunta més enllà de la literalitat del seu propi text; requereix, per tant, haver tingut prèviament el pensament del món com a totalitat referida a la necessitat d'un fonament transcendent, absolut:

«Ver esa totalidad de los hechos como autocontenida o como un todo limitado es ejercitar nuestra imaginación (como distinta de la fantasía) y ver un aspecto de esa totalidad que no es de inmediato aparente»⁹.

Que el llibre té una finalitat que va més enllà del text escrit, és cosa que Wittgenstein mateix afirma ja en el primer paràgraf del pròleg. El lector, doncs, ha de connectar amb aquest objectiu i arribar-hi per a entendre el sentit en què descansa. I la «prova» subjectiva que ha assolit aquest *Zweck* (objectiu) és la *Vergnügen* (satisfacció, plaer) que li proporcionarà. Dit de manera inversa, qui pugui llegir el llibre amb la pre-comprensió que requereix el seu sentit se'n sentirà complagut. I aquesta sensació agradable és l'objectiu que s'hi persegueix. Per què? La resposta sembla òbvia, si es té en compte que en aquest primer paràgraf ressona i s'anticipa implícitament tota la primera tesi del TLP, mal anomenada per alguns estudiosos «ontològica»: qui no bandeja del pensament la idea que el món és una totalitat limitada de fets casuals, sinó que en treu la conseqüència que el món planteja la problemàtica del seu fonament metafactual, se sentirà satisfet en comprovar que el llibre confirma aquesta perspectiva i àdhuc la justifica des de dins mateix dels límits del món.

II. 2n paràgraf: el sentit del llibre

«El llibre tracta dels problemes filosòfics i mostra –tal com crec– que el plantejament d'aquests problemes descansa en la mala comprensió de la lògica del nostre llenguatge. Hom podria aferrar potser tot el sentit del llibre a les paraules: el que en principi es deixa dir, es deixa dir clarament; i sobre allò de què no es pot parlar, hom ha de callar.»

El segon paràgraf avança, al seu torn, la teoria lògico-figural del llenguatge que Wittgenstein desenvoluparà en la tesi segona. Aquesta teoria afirma que el llenguatge humà té una estructura lògica, però no una estructura lògica qualsevol sinó transcendental, ja que la lògica és per a Wittgenstein transcendental (TLP 6.13). Això vol dir que la lògica és la condició de possibilitat del llenguatge significatiu sobre el món. Se li atribueix així el mateix paper que Kant havia assignat a les condicions de possibilitat transcendents del pensament. El gir transcendental kantià gira ara sobre si mateix: ja no s'instal·la en el pensament després d'haver abandonat l'ésser, sinó que surt del pensament per instal·lar-se en la lògica comuna al llenguatge i als fets. La lògica formal de Frege i Russell-Whitehead deixa de ser pura fonamentació simbòlica de la matemàtica i passa a ser condició de possibilitat de tot dir i tot pensar amb sentit¹⁰. Per això, ni Frege ni Russell mai no van entendre el deixeble.

9. C. BARRETT, *Ética y creencia religiosa en Wittgenstein* (versió castellana d'Humberto Marraud González), Madrid: Alianza, 1994, p. 190. No hem trobat accessible l'original anglès a les nostres terres.

10. Qui, al nostre parer, més bé ha vist a Espanya aquesta evolució de la filosofia transcendental ha estat el professor Alejandro Llano, en una obra que consisteix, justament, en un lúcid estudi sobre la relació entre metafísica i llenguatge: A. LLANO, *Metafísica y lenguaje*, Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 1997 [1a edició: 1984]. Vegeu la part dedicada explícitament a Wittgenstein: «Capítulo 1. Metafísica, filosofía transcendental y filosofía analítica 1.1. La Filosofía transcendental como transformación de la metafísica. 1.2. La Filosofía analítica como transformación de la Filosofía transcendental», respectivament, pp. 13-28 i 28-51. Abreujarem per «Ll».

El segon paràgraf del pròleg afirma que el llibre tracta dels problemes filosòfics de què s'han ocupat tradicionalment els pensadors. En el sentit fort de la paraula, el llibre és, doncs, metafísic, ja que els problemes filosòfics autèntics han apuntat a la interpretació de la realitat com a totalitat. Que la solució, però, d'aquests problemes en el passat hagi estat un intent fallit –com Wittgenstein insinua–, ha depès d'un plantejament incorrecte. I aquesta incorrecció consisteix a haver mal interpretat la lògica del llenguatge, que és transcendental. Com diu un dels coautors de l'edició crítica del TLP:

«El *Tractatus* no vol, per tant, només aclarir determinats malentesos de la lògica del llenguatge, sinó condemnar alhora el mal ús del llenguatge –una intenció en què coincideix amb els esforços de Karl Kraus¹¹.

Que la lògica sigui trascendental significa també, al seu torn, que ella dictamina quin llenguatge és el que té sentit i quin llenguatge no en té. Wittgenstein sembla insinuar que les solucions filosòfiques del passat han errat el camí perquè no han sabut distingir entre un llenguatge amb sentit i un llenguatge sense sentit. Si s'hagués tingut consciència clara de la lògica transcendental del llenguatge, s'hauria vist clarament què es deixa dir («*was sich überhaupt sagen läßt*») i què no es deixa dir i, per tant, imposa un silenci respectuós i absolut¹². Fixar aquesta distinció amb nitidesa, de manera que el lector se senti complagut perquè se li preserva el fonament transcendent del món en obligar-lo a guardar silenci, constitueix –com afirma el mateix autor– tot el sentit del llibre. La conseqüència intel·lectual és que els clàssics problemes de la filosofia, tot i restar tan irresolts com en el passat, són il·luminats ara per la comprensió cabal de la impossibilitat de resoldre'ls teòricament, ja que estan connectats amb el fonament transcendent del món, sobre el qual no es pot parlar en un llenguatge significatiu, atès que «allò més alt» no es deixa dir. Per a Wittgenstein, aquests problemes només tenen solució en la «forma de la vida», que és ètica, estètica i mística, com intentarà explicar a partir de TLP 6.41. Nova analogia, doncs, amb Kant: barrat el camí teòric a la metafísica (*Crítica de la raó pura*), aquesta és possible en la forma pràctica de la vida (*Crítica de la raó pràctica*)¹³.

Resulta evident la importància cabdal d'aquest segon paràgraf per a interpretar el paper de la tesi setena en el conjunt del TLP, que ja es formula aquí gairebé literalment: un cop assolida la distinció transcendental entre un llenguatge amb sentit i un llenguatge sense sentit, el silenci metafísic constitueix un imperatiu ètic absolut, objectiu. Callar per viure, i viure de manera transcendental; així és com es pot sentir que la vida té sentit i que no resta pre-

11. J. SCHULTE, *Wittgenstein. Eine Einführung*, Stuttgart: Philipp Reclam, jun. 1989, p. 60. Aquesta obra té el mèrit de presentar el pensament de Wittgenstein en la gènesi de la seva evolució efectiva.

12. Sobre l'origen de la preocupació wittgensteiniana d'un llenguatge que permeti dir clarament el que es pot dir, Wilhelm Baum dona pautes aclaridores molt interessants: «*El método de Boltzmann de concebir los estados físicos de cosas como algo estadístico dentro del conjunto total de todos los estados de cosas posibles es una importante fase previa del estadio inicial de la filosofía de Wittgenstein; en él la verdad o la falsedad de las proposiciones "moleculares" (que corresponden a las diversas combinaciones de los hechos) son consideradas como funciones de verdad o de falsedad de "proposiciones elementales" independientes o estados de cosas, de que se componen en cada caso los complejos de hechos. Brentano, Mach y Boltzmann formaban parte de una corriente filosófica que se basaba en el riguroso método empírico de las ciencias de la naturaleza y que se limitaba al análisis de los hechos. Todo lo superfluo y obscuro debía quedar eliminado.*» Vegeu WB, pp. 30-31.

13. Un comentarista prestigiós de Kant ho expressa així: «*Para Kant, las aserciones metafísicas no tienen valor epistemológico. Pero aun cuando no tengamos derecho a suponer la existencia de objetos metafísicos, tampoco tenemos derecho a negarlos. Consecuentemente con este punto de vista, Kant piensa en su ética (en la Crítica de la Razón Práctica) que estamos capacitados para postular la libertad, la inmortalidad del alma y la existencia de Dios.*» Vegeu J. HARTNACK, *La teoría del conocimiento de Kant* (traducció de C. García i J. A. Llorente), Madrid: Cátedra, 1977, pp. 162-163. L'original alemany no l'hem trobat accessible a les nostres terres.

sonera de l'atzarositat del món: vet aquí l'exigència ètica incondicional (en «*darüber muß man schweigen*» de TLP 7 cal subratllar el «*muß*», que no és un «*soll*») que Wittgenstein vol compartir amb el lector que ja hagi tingut una pre-comprensió del món com a necessitat d'un fonament fora d'ell. El *Tractatus* només ofereix la fonamentació filosòfica de l'imperatiu del silenci, que fa possible una vida no escrita amb fets sinó èticament, estèticament i místicament transcendental.

III. 3r paràgraf: el límit del pensar

«El llibre vol, per tant, traçar un límit al pensar o, més aviat, no al pensar sinó a l'expressió dels pensaments: per a traçar un límit al pensar, hauríem de poder pensar els dos costats d'aquest límit (hauríem, per tant, de poder pensar el que no es deixa pensar).»

El tercer paràgraf continua la idea anterior de traçar un límit a un llenguatge amb sentit per barrar el pas a la solució teòrica dels problemes filosòfics. El llenguatge, i no les condicions transcendents de possibilitat del pensament, constitueix el límit del pensament humà. La raó és òbvia: es tracta del llenguatge vist amb els ulls de la lògica transcendental. En retornar a Cambridge a començaments de l'any 1929, el vienès rebutjarà el fet que només en el llenguatge de la lògica formal es puguin reconèixer i traçar els límits del pensament humà i del llenguatge significatiu. Per això, anirà encunyant a poc a poc la idea dels «jocs de llenguatge»; o sia, admetrà que tots els jocs de llenguatge, amb les regles internes a cadascun d'ells, acaben traçant el límit que en el primer període havia atribuït només al joc de la lògica. Un text del *Quadern blau* resulta prou eloqüent respecte d'aquest canvi:

«El signe (la frase) obté el seu significat del sistema de signes, del llenguatge al qual pertany. Toscament: comprendre una frase significa comprendre un llenguatge.

Com a part del sistema del llenguatge, es pot dir "la frase té vida". Però hom se sent temptat a imaginar allò que dóna vida a la frase com quelcom d'una esfera oculta que acompanya la frase. Ara bé, sigui el que sigui el que l'acompanyaria, per a nosaltres només seria un altre signe¹⁴.

Traçar un límit al pensament en el llenguatge implica desmuntar l'enfocament kantià, que traçava aquest límit en el mateix pensament. El pensament està limitat i possibilitat per la lògica transcendental del llenguatge, ni pels conceptes apriòrics de l'entement ni per les idees reguladores de la raó. L'engany de Kant, que Wittgenstein sembla denunciar aquí, es pot formular així: el pensament pot mirar-se a si mateix. Però això pressuposaria que, tot i restar vinculat a les estructures conceptuals apriòriques que

14. En la línia de fer accessible als estudiosos de Wittgenstein la consulta de la totalitat actualitzada del seu llegat literari, cal saludar amb agraïment l'excel·lent edició electrònica: *Wittgenstein's Nachlass*, The Bergen Electronic Edition, Oxford: Oxford University Press, 2000, que conté un CD de text transcrit i quatre de fotografies de les pàgines dels documents originals. Gràcies a la incorporació d'un pràctic i àgil sistema de recerca informàtica en el mateix PC, aquesta eina de consulta i treball permet llegir en pantalla, en format text, tot el material actualment disponible, comparar versions d'un mateix document i cercar temes, expressions i passatges al llarg de tota l'obra wittgensteiniana, que inclou unes 20.000 pàgines. Cita a: *Item 109 Sog Blaues Buch*, pp. 7-8, anotació de l'1.1.1933. Citarem aquesta edició electrònica del llegat wittgensteinianà per «TBEE».

15. K. T. FANN, *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, Oxford: Basil Blackwell, 1969. Cita a la p. 25. Abreugem per «FN».

16. Aquesta distinció cabdal ja es troba plenament reconeguda i incorporada a l'exegesi catalana del TLP gràcies a l'estudi introductor de l'edició en català del professor Terricabras: L. WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus* (traducció i edició a cura de Josep M. Terricabras), Barcelona: Edicions 62, 1997, pp. 16-17. El traductor-editor proposa les següents equivalències al català: «*sinnvoll*» com a «plenes de sentit», «*unsinnig*» com a «insensates» i «*sinnlos*» com a «buides de sentit». Cal remarcar, però, que «insensat» tampoc no té, en aquest estudi introductor, una connotació pejorativa, com si fossin «absurdes», car se'n hi diu que es tracta d'aquelles proposicions que estan [...] positivament dirigides vers una meta que nosaltres no podem reproduir amb proposicions, perquè és més enllà d'on ens és possible d'anar» (p. 16). Al seu torn, les proposicions «buides de sentit» són les proposicions de la lògica, que sempre són veritades o tautològiques. En aquesta línia, per evitar justament que «insensat» sigui entès com a «absurd», matís valoratiu que el mot alemany «*unsinnig*» de fet té en el llenguatge col·loquial (recordeu l'expressió col·loquial: «*Das ist Unsinn!*» –«Això és absurd!»–), es podria privilegiar –traducció que nosaltres mantenim en la tesi doctoral– la perífrasi «sense-sentit», com fa, apropant-s'hi, la traducció castellana de l'obra citada de Fann: «*sinsentido*». El guionet entre «sense» i «sentit» vol expressar que som conscients que aquesta perífrasi podria suggerir un excessiu acostament semàntic a *buides de sentit* («*sinnlos*», que en la traducció castellana de Fann esdevé «*carentes de significado*»), cosa que tendria a diluir la distinció que els dos mots tenen en l'original alemany. Problema que es complica encara més quan observem que la traducció castellana del text de Fann manté «*sentido*» per al primer terme («*sinsentido*») i tria «*significado*»

el fan possible, podria col·locar-se més enllà de si mateix per a poder-se contemplar. Per a Wittgenstein, en canvi, no hi ha res previ al funcionament lògic-transcendental del llenguatge. La mirada sobre un mateix també és una mirada des del llenguatge i feta possible per la lògica del llenguatge, ja que equival a la sensació que el subjecte té del món com una totalitat limitada de fets contingents. No és possible col·locar-se fora del món: l'ésser humà no és el fonament transcendent del món sinó el subjecte metafísic que el contempla com un tot limitat i necessitat de fonament (TLP 5.641). No és possible *pensar* el fonament transcendent del món (error de la metafísica clàssica, per a Wittgenstein). L'únic accés possible que preserva la seva realitat i la seva dignitat absoluta, l'imperatiu del silenci el desclou, car fa possible viure de manera transcendental en la forma pràctica de la vida. I viure de manera transcendental significa intentar mirar la vida des de l'altre costat del límit, ja que *límit* és un concepte dialèctic: només encercla en la mesura que delimita el que queda a l'altre costat i així ho afirma.

IV. 4t paràgraf: el límit en el llenguatge

«El límit, per tant, només podrà ser traçat en el llenguatge, i el que es troba més enllà del límit serà simplement *sense-sentit*»

El quart paràgraf introdueix la famosa afirmació segons la qual allò que es troba més enllà del límit lògic-transcendental del llenguatge és simplement *Unsinn*. Cal anar alerta amb aquesta paraula. Sovint ha estat interpretada com a «absurd». Però ens sembla una interpretació exagerada, que es podria utilitzar per a dir, erròniament, que el jove Wittgenstein considerava Déu un absurd metafísic. Segons Fann¹⁵, precisament per no haver observat acuradament les distincions que Wittgenstein estableix entre «*unsinnig*» (en anglès, «*nonsensical*») i «*sinnlos*» (en anglès, «*senseless*»), alguns intèrprets del TLP, i entre ells assenyaladament els lògicopositivistes i antimetafísics del Cercle de Viena, no van comprendre la valoració positiva que Wittgenstein fa de l'intent de transcendir el món: «El fracàs en la comprensió de les distincions de Wittgenstein resulta de la mala interpretació del *Tractatus* com un tractat antimetafísic.» L'error consisteix a no adonar-se que en el TLP aquests termes expressen categories lògiques, no valoratives. Així, les proposicions no empíriques, les proposicions que no són *sinnvoll* o «plenes de sentit», es divideixen entre les que intenten dir quelcom sobre el límit del llenguatge o les proposicions «buides de sentit» («*sinnlos*»), com ara les de la lògica i les matemàtiques, i les que pretenen afirmar quelcom sobre el que hi ha a l'altre costat del límit o les proposicions «sense-sentit» («*unsinnig*»)¹⁶. Ara

bé, que totes elles siguin pseudo-proposicions, val a dir, que no siguin proposicions en sentit estricte, no significa pas que només siguin això i prou. Per a Fann, aquest és l'error en què va caure Stenius, un dels primers grans comentaristes del *Tractatus logico-philosophicus*¹⁷. Val la pena de reproduir íntegrament la tesi de Fann al respecte:

«Allò inexpressable (o allò místic) és *qualsevol cosa* que és important per a la vida. El punt global del *Tractatus* rau precisament a *mostrar* allò inexpressable exhibint clarament allò expressable.

Contra la interpretació estàndard del *Tractatus*, jo mantinc que no és antimetafísic. A l'inrevés, Wittgenstein estava defensant la metafísica en una forma similar a l'intent d'un teòleg de defensar la religió quan diu: «Tots els intents de *provar* l'existència de Déu estan mancats de sentit, car no es tracta, de cap manera, d'una prova, és una qüestió de fe»¹⁸.

Altrament, si el mot «*Unsinn*» apareix en el pròleg dependent immediatament de la concepció del llenguatge com a límit lògic-transcendental del pensament, llavors és justament aquesta teoria del límit la que permet comprendre el significat d'aquell mot. Tot llenguatge que intenta dir el que no es deixa dir és un discurs *sen-se-sentit*; ara bé, això no vol pas dir que el seu tema no sigui important. Al contrari! El seu objecte tracta, justament, de la cosa més important, tant per a l'ésser humà en general com per al pensador i l'home Wittgenstein al llarg de tota la seva vida i la seva producció filosòfica. El TLP afronta els clàssics problemes de la metafísica per fer-los desaparèixer com a problemes teòrics i afirmar el primat de llur solució pràctica.

V. 5è paràgraf: *sense fonts?*

«Fins a quin punt els meus esforços coincideixen amb els d'altres filòsofs, no vull jutjar-ho. Certament, el que aquí he escrit no té en absolut la pretensió de novetat en el detall; i, per això, tampoc no n'indico cap font, car m'és indiferent si el que jo he pensat ja ha estat pensat per un altre abans que jo.»

Del cinquè paràgraf del pròleg es pot fer una lectura merament negativa: Wittgenstein no citaria les fonts del seu treball perquè no li importaven i àdhuc menyspreava les solucions anteriors dels problemes filosòfics de què parlava en el segon paràgraf. No creiem, però, que aquesta sigui la lectura més coherent amb el tenor literal del text. Cal observar, primer, que reconeix que altres filòsofs del passat han encaminat els seus esforços en la mateixa línia o objectiu; segon, admet que no es pot atribuir novetat a tots els enunciats particulars de la seva obra; i, en tercer lloc, l'única cosa que li resulta indiferent és que algú hagi pensat efectivament

per al segon («*carentes de significado*»), elecció que trenca injustificadament la base lexical de la parella alemanya «*unsinn-nig/sinnlos*», la qual descansa en el mot «*Sinn*», i la uniformitat de la parella anglesa «*nonsensical/senseless*», que reposa en *sense*, mot equivalent de «*Sinn*». La dificultat es remunta, com hem dit, al fet que Wittgenstein utilitza termes valoratius del llenguatge col·loquial com a categories lògiques no valoratives, sinó lògic-filosòficament distintives. Caldria tenir tothora en compte aquesta problemàtica per no confondre categories lògic-filosòfiques amb categories valoratives del llenguatge col·loquial. En conclusió, per tal d'evitar possibles connotacions psicològiques pejoratives i per tal de mantenir l'ús més filològic que Wittgenstein sembla fer d'«*unsinnig*», preferim la versió *sense-sentit*.

17. Ens referem a l'obra següent: E. STENIUS, *Wittgenstein's Tractatus. A Critical Exposition of its main Lines of Thought*, Oxford: Basil Blackwell, 1964. Aquest text és una reimpressió de la primera edició d'abril de 1960, apareguda també a Oxford: Basil Blackwell. La primera edició va ser publicada simultàniament a Amèrica del Nord: Ithaca: Cornell University, 1960. Recentment, se n'ha fet una darrera reimpressió al Regne Unit: Bristol: Thoemmes, 1996.

18. FN, p. 27.

el mateix que ell escriu en el llibre, no que se li hagin avançat en el temps. El que resulta important per a ell és que s'hagi pensat la qüestió de fons del TLP, no qui ho ha fet ni com ho ha fet. En el primer paràgraf ja havia establert com a condició prèvia per a entendre l'obra que el lector posseís una pre-comprensió del tema de fons o sentit del llibre.

VI. 6è paràgraf: Frege i Russell

«Només això vull esmentar: que dec a les magnífiques obres de Frege i als treballs del meu amic el senyor Bertrand Russell gran part de l'estímul per als meus pensaments.»

El sisè paràgraf confirma aquesta lectura positiva de l'anterior, car Wittgenstein es reconeix explícitament deutor de Frege i Russell. Evidentment, d'ells havia assimilat un moment molt important en la història de l'evolució de la lògica formal. Però també resulta obvi que, en aquest paràgraf, es desmarca del programa logicista de fonamentació de la matemàtica, no pas perquè no el consideri interessant en els seus propis límits, sinó perquè ni Frege ni Russell consideraven la lògica com a transcendental. Va ser gràcies als treballs de Wittgenstein que Russell va començar a utilitzar la lògica formal com a base de la seva concepció filosòfica del món, anomenada «atomisme lògic». I, al seu torn, per aquelles paradoxes de la història, l'atomisme lògic deixà la seva petja en la traducció del TLP a l'anglès, ja que el terme «*Sachverhalt*» va rebre de Russell, amb l'anuència una mica inconscient o precipitada de Wittgenstein, la versió de *atomic fact*¹⁹. El que el vienès, doncs, reconeix als seus grans mestres aquí, té pretensions força modestes: el van estimular a pensar pel seu compte, que no és poc en filosofia!

VII. 7è paràgraf: el valor de l'obra

«Si aquest treball té un valor, consisteix en dues coses. Primer, que hi són expressats pensaments, i aquest valor serà tan més gran com millor siguin expressats els pensaments. Com més s'hi hagi encertat en el clau. – Aquí sóc conscient d'haver restat molt per sota del possible. Simplement per això, perquè les meves forces per a accomplir la tasca són massa escasses. – Tant de bo vinguin d'altres i ho facin millor.»

El contingut d'aquest paràgraf no parla de la modèstia que, en general, ha de tenir tot escriptor per a guanyar-se la benvolença del lector. La modèstia de Wittgenstein no es refereix només ni principalment a la consciència de les seves limitacions personals. Aquestes, les percebia amb total claredat, ja que, al llarg de tota la seva vida, el vienès va ser plenament conscient

19. Vegeu la tortuosa història de la publicació i la simultània traducció a l'anglès del TLP en R. MONK, *Ludwig Wittgenstein. The Duty of Genius*, London: Jonathan Cape, 1990, 2a part; abreujaem per «MK». També resulta molt aclaridor un estudi de Von Wright sobre la traducció anglesa del *Tractatus* aparegut en L. WITGENSTEIN, *Letters to C. K. Ogden, with Comments on the English Translation of the "Tractatus Logico-Philosophicus"* (ed. per G. H. von Wright i amb una introducció d'ell mateix, juntament amb un «Apèndix de les cartes» a càrrec de Frank Plumpton Ramsey), Oxford - London - Boston: Basil Blackwell - Routledge & Kegan Paul, 1973., pp. VII-IX i 1-13; abreujaem per «LO». Ja l'any 1912, Russell interpretava les proposicions elementals de Wittgenstein com a *Atomsätze*, com a proposicions sobre fets atòmics del món, tal com revela una carta del vienès al seu mestre: «Estimat Russell: crec que els nostres problemes es poden fer remuntar fins a les proposicions atòmiques. Això, vostè ho veurà quan intenti aclarir exactament de quina manera la còpula té referència en una tal proposició.» Vegeu BW, p. 23; carta probablement de l'estiu de 1912.

que una de les febleses personals que més el van torturar i que mai no va acabar de dominar va ser el pecat de la vanitat. A l'orgull i a la vanitat atribuïa ell, justament, un greu error de perspectiva: que no permeten de percebre objectivament el valor del propi treball. Considereu, per exemple, la següent anotació: «Fins i tot qui lluita contra la seva vanitat, però no hi reïx completament, sempre s'enganyarà sobre el valor del seu producte»²⁰. I vegeu l'encertat comentari de Monk sobre el tema:

«No hi ha cap dubte que, malgrat que ell considerava l'ètica com un domini sobre el qual no es podia dir res, Wittgenstein pensava, tanmateix, i deia moltes coses sobre problemes morals. De fet, es pot dir que la seva vida va estar dominada per una lluita moral –la lluita per ser *anständig* (decent), cosa que per a ell significava, sobretot, superar les temptacions que brollaven del seu orgull i de la vanitat de ser deshonest»²¹.

També poden servir les següents anotacions, procedents de *The Bergen Electronic Edition*, per a percebre la magnitud del problema que la vanitat representava per a Wittgenstein, el qual la sentia i la patia bàsicament en relació amb els seus pensaments filosòfics, el valor que els atorgava i la fama consegüent de publicar-los, així com en relació amb el gran concepte que tenia de si mateix:

«No em pot passar gairebé res més agradable que quan algú em pren de la boca, per dir-ho així, els meus pensaments i els desplega, per dir-ho així, a l'aire lliure. Naturalment, tot això està barrejat amb molta vanitat, però no és pura vanitat»²².

«Més tard va néixer en part de l'instint d'imitació (havia llegit els Diaris de Keller), en part de la necessitat de posar per escrit alguna cosa de mi. Es tractava, per tant, en gran part de vanitat»²³.

«És essencial allò a què es refereix la vanitat. Actua destructivament només quan es refereix a allò més alt»²⁴.

«Si no estàs disposat a sacrificar el teu treball per alguna cosa encara més alta, no hi haurà cap benedició en ell. Car rep la seva altura perquè tu el col·loques en el lloc correcte en relació amb l'ideal. Per això, la vanitat destrueix el valor del treball»²⁵.

«A causa d'això es va excitar la meua vanitat, que amenaçava de robar-me un altre cop la pau, si no solucionava l'assumpte –si més no, per a mi– per mitjà d'una publicació»²⁶.

«Estic ple de vanitat. (La vanitat no m'abandona mai)»²⁷.

20. L. WITTGENSTEIN, *Vermischte Bemerkungen – Culture and Value* (herausgegeben von Georg Henrik von Wright unter Mitarbeit von Heikki Nyman), Oxford: Basil Blackwell 1980, p. 67, anotació de l'any 1948.

21. MK, p. 278.

22. TBEE, *Item 105 Band I Philosophische Bemerkungen*, p. 4, anotació de 15.2.1929; es refereix a les converses amb Ramsey sobre el contingut del *Tractatus* (la versió d'aquests textos és nostra).

23. TBEE, *Item 107 Band III Philosophische Betrachtungen*, p. 74, anotació de 1.9.1929; es refereix al costum, ja de l'època dels seus estudis tècnics a Berlín, d'escriure diaris, en els quals no deixava constància només d'anotacions personals, sinó també de profunds pensaments filosòfics.

24. TBEE, *Item 107 Band III Philosophische Betrachtungen*, p. 75, anotació de 1-9-1929.

25. TBEE, *Item 183 Tagebuch aus dem Koder Nachlass*, pp. 204-205, anotació de 24-2-1937.

26. TBEE, *Item 117 Band XIII Philosophische Bemerkungen*, pp. 118-119, anotació de 27-6-1937; es refereix als primers dissenys de publicar les *Investigacions filosòfiques* per contrarestar la mala interpretació i desfiguració que patien les seves idees, exposades a les seves classes i comentades amb amics.

27. TBEE, *Item 118 Band XIV Philosophische Bemerkungen*, p. 118, anotació de 7-9-1937.

28. TBEE, *Item 119 Band XIV*, pp. 80v i 81r, anotació de 26-10-1937.

29. TBEE, *Item 130 Band*, p. 293, no datat: Von Wright proposa 26 maig - 9 agost 1946.

30. TBEE, *Item 131 Band*, p. 38, anotació de 14-8-1946; els dubtes es refereixen a si Wittgenstein es comportava bé amb els altres per veritable amor o simplement per astúcia i càlcul humà.

31. Vegeu el següent llibre sobre la relació entre integritat moral i pensament transcendent en Wittgenstein: M. TRESSE-RAS, *Wittgenstein: integritat i transcendència*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Amb la paraula «integritat», l'autor es vol referir, en el fons, al mot alemany «*anständig*», que Wittgenstein repeteix constantment en moltes de les seves anotacions personals i al llarg de tota la seva vida. El mot «*anständig*» equival en alemany al nostre «decent». La integritat a què aspirava el vienès es refereix a la *decència radical* envers un mateix i els altres, però sempre en relació amb i sobre el rerefons del transcendent. És, justament, la manca de decència (l'orgull, la vanitat, la relació de menyspreu amb persones de poca finor humana i de baixos ideals intel·lectuals, les explosions d'ira, l'onanisme, la inclinació al suïcidi i la temptació d'una vida superficial) allò que impedeix que el transcendent es mostri en la forma ètica, estètica i mística de la vida. Wittgenstein considerava que havia d'integrar la totalitat de la seva conducta (també les pròpies tendències homosexuals i heterosexuals) en un ideal de vida ètico-transcendent, que és l'objectiu que volia preservar amb la seva filosofia. Exemple: a Keynes li va agrair que se li atorgués la càtedra de filosofia deixada lliure per Moore amb aquestes paraules: «Bé, *espero* ser un prof. decent.» Vegeu L. WITGENSTEIN, *Cambridge Letters. Correspondence with Russell, Keynes, Moore, Ramsey and Sraffa* (editat per Brian McGuinness i Georg Henrik von Wright), Oxford: Blackwell 1995, p. 309; carta d'11-2-39; abreujaem per «CL». D'altra banda, el terme «transcendència» pot resultar massa genèric aplicat a Wittgenstein, a part del

«Vanitat i baixesa juguen un paper en tot, sense excepció, el que escric o penso. Com a mínim, la baixesa és sempre la següent porta»²⁸.

«I la meua imaginació de ser un ésser humà extraordinari és certament molt més antiga que la meua experiència, la del meu talent especial»²⁹.

«I només si em pogués perdre en la religió, podrien desaparèixer aquests dubtes. Car només la religió podria destruir la vanitat i penetrar en totes les esclatxes»³⁰.

Ara bé, totes aquestes citacions no testimonien només una lluita ètica personal, tensa i constant, sinó sobretot la idea que Wittgenstein tenia del valor d'un treball filosòfic: és tant més valuós com més aconsegueix l'expressió nítida d'uns pensaments que permetin a «allò més alt» mostrar-se en el llenguatge. I aquest és el matís filosòfic de la modèstia que expressa en el setè paràgraf del pròleg al TLP: tem que els pensaments que hi són exposats no hagin realitzat prou bé l'ideal d'una cristal·lina separació entre el que pot ser dit i el que només pot ser mostrat a través del que pot ser dit. Considera, doncs, implícitament que, si ha fallat en aquest intent, el lector no podrà ser ben conduït per l'escala que després podrà llançar un cop hagi arribat a la meta. El paràgraf setè revela també així el sentit del llibre: ascendir fins a «allò més alt»³¹.

VIII. 8è paràgraf: la solució definitiva

«En canvi, em sembla intangible i definitiva la *veritat* dels pensaments aquí comunicats. Sóc, per tant, del parer d'haver resolt definitivament els problemes en l'essencial. I si en això no m'erro, llavors el valor d'aquest treball consisteix ara, en segon lloc, en el fet que mostra que poc que s'ha fet quan aquests problemes estan resolts.»

El darrer paràgraf del pròleg confirma la lectura anterior: Wittgenstein no dubta que la seva aportació a la solució dels problemes filosòfics sigui correcta i definitiva; només dubta que hagi aconseguit expressar-la amb prou claredat i exactitud perquè el lector pugui reconèixer-la. Ara bé, de quina solució es tracta? Evidentment, no pas d'una solució teòrica, ja que la teoria lògic-transcendental del llenguatge barra el pas a tota solució teòrica dels problemes metafísics. L'imperatiu del silenci de la tesi setena ho prescriu taxativament: «Sobre allò de què no es pot parlar, hom ha de callar.» L'error de la metafísica clàssica descansava en un miratge: creia poder parlar d'«allò més alt». Si el llenguatge, en canvi, només resulta significatiu quan obeeix l'estructura lògica transcendental que comparteix amb el món, llavors resulta obvi que el discurs de la metafísica -no el seu objectiu- és *sense-sentit*. La solució es trasllada, doncs, a l'esfera pràctica de la vida: l'ètica, l'estètica i la mística. I, per això, diu el jove filòsof que el seu llibre

acaba fent ben poca cosa, car té caràcter més aviat negatiu: mostra què és el que no s'ha de fer, o sigui ocupar-se d'«allò més alt» teòricament, discursivament. Però, justament, aquesta activitat negativa de barrar el pas a la reflexió metafísica és la condició de possibilitat perquè el lector acabi reconeixent –si mai ha tingut el mateix pensament o un de semblant– que cal tancar el llibre per a obrir-se a la vida real, a la forma de la vida que preservi el transcendent precisament perquè hi visqui ancorada a través de l'ètica, l'estètica i la mística. S'ha fet poc perquè és molt més el que queda per fer. S'ha desbrossat el camí perquè viure de manera transcendental, amb integritat i decència ètiques, sigui possible.

Contra la xerrameca fàcil i prolífica sobre el transcendent de la Viena dels Habsburgs, Wittgenstein, igual que altres literats importants de l'època, oposa una forma d'autocontenció filosòfica que preservi i faci possible el que el discurs lax acaba banalitzant. La crisi històrica del llenguatge metafísic, sentida a les acaballes de l'Imperi austro-hongarès, requereix la navalla de la mesura en el llenguatge. Com han mostrat Janik i Toulmin, la situació artística, política i social de la Viena dels darrers temps dels Habsburgs, i no pas Cambridge, constitueix, en efecte, l'origen real i permanent dels interessos filosòfics de Wittgenstein, els quals es resumeixen en l'esforç per trobar –gràcies a la crítica del llenguatge– una demarcació clara entre el món dels fets i l'esfera dels valors, amb la finalitat de fer d'aquests darrers la base d'una rigorosa coherència ètica individual que permeti de superar les hipocresies de la societat vienesa i del discurs oficial sobre el transcendent:

«Filosòficament, aquesta qüestió [si hi ha alguna manera de delimitar des de dintre l'abast i els límits del que es pot dir] *epitomitza* tot el debat cultural de la Viena de finals de segle, tal com l'hem estudiat aquí. I qualsevol que produís una crítica del llenguatge completament general que satisfés tots aquests requisits –una crítica del llenguatge que fos més rigorosa i menys exposada a la refutació que la de Mauthner– podria sentir legítimament que, d'un sol cop, havia aconseguit resoldre el problema intel·lectual central i més urgent de l'època»³².

Problemes, doncs, resolts irresolts; solució pràctica que dissipa l'engany de cercar una solució teòrica; negació de la pretensió de teoria atribuïda a l'ètica³³, l'estètica i la mística; exigència ètica de callar per a poder viure autènticament: vet aquí el poc que s'ha fet. I no es tracta de falsa modèstia, perquè aquesta manca de definició positiva de la filosofia ja pot resultar excessiva. S'ha fet ben poc, als ulls de Wittgenstein, perquè el TLP no val més que un instrument ben calibrat, una escala ben projectada per a pujar més amunt. I si el lector s'hi aferra per no moure's, esporadit, del seu lloc, no entén ni el sentit ni la finalitat de l'escriptura;

fet que TBEE no en testimonia ni un sol registre. Els termes que Wittgenstein utilitza són «transcendent» i «transcendental» com a adjectius, «transcendent» com a adjectiu substantivat per a referir-se a l'esfera *überirdisch* i «transcendir» per a referir-se a anar més enllà d'un pensament regulat per un joc de llenguatge. Wittgenstein té present no solament la tendència de l'ésser humà, com a subjecte metafísic o límit del món, a transcendir els límits que actuen sobre la totalitat dels fets de què consta el món i a referir-se a anar més enllà d'un pensament regulat per un joc de llenguatge, sinó que el que li interessa és l'existència, la importància i el valor absolut del transcendent i del valor absolut en si. No desvincula, doncs, el moviment d'escometre contra els límits del llenguatge del terme real i transcendent vers on apunta. I molts dels trets que, a nivell de contingut, presenta aquest transcendent són clarament d'origen bíblic i cristià. Per això, el que el títol del llibre del professor Tresserras en el fons vol dir, es podria reformular potser així: *Decència i Transcendent*. Un text de l'autor confirma aquest abast totalitzador del mot «*anständig*» com a forma de vida radicalment autèntica: «D'aquí el paper cabdal de la integritat en tots els sentits del terme: no és la pretensió de qui parla, sinó la vida de qui usa les paraules allò que dóna significat als discursos» (p. 102).

32. A. JANIK i S. TOULMIN, *Wittgenstein's Vienna*, New York: Simon and Schuster, 1973, p. 166. Recentment ha aparegut un estudi detallat dels personatges que van ser protagonistes d'aquest ambient vienes estètic i cultural de finals de segle: J. CASALS, *Afinidades vienesas. Sujeto, lenguaje, arte*, Barcelona: Anagrama, 2003. D'aquesta obra manlleuem l'expressió «*figural*» per caracteritzar la teoria del llenguatge del TLP. Tanmateix, les pàgines dedicades a Wittgenstein (265-315) no aporten, més enllà del mèrit literari, una especial novetat o profunditat exegètiques. Al contrari, hi ha algunes mancanes cridaneres a l'alçada de l'exegesi actual: l'autor repeteix l'error habitual i poc matissat de

o sigui, no ha tingut encara els mateixos pensaments o uns de semblants, o té por de tenir-los.

IX. Conclusions

Des del pròleg seria possible establir relacions amb les tesis i determinades proposicions del TLP. Podem dir, per exemple, que el segon paràgraf està relacionat amb les tesis 2 i 3, car aquestes exposen la forma com Wittgenstein duu a terme l'anàlisi lògica de les proposicions plenes de sentit i la teoria lògico-figural del llenguatge, però també amb la tesi setena, que apareix formulada aquí per primera vegada. El tercer paràgraf anticipa la tesi quarta, atès que en ella s'identifica el pensament amb la seva expressió en la proposició plena de sentit, que és un model de la realitat (TLP 4.01) donades condicions de veritat lògiques que no siguin ni tautològiques ni contradictòries (TLP 4.44, 4.45, 4.46). I la segona part del vuitè paràgraf es podria relacionar amb TLP 6.52, car aquesta entrada declara que els problemes vitals, un cop resoltes les qüestions científiques, deixen de ser cap qüestió més. La raó és clara: Wittgenstein ha barrat el pas a la solució teòrica dels problemes metafísics de la vida; o sigui, no pot haver-hi un discurs filosòfic més enllà del discurs científic, puix que no hi ha cap qüestió metafísica que pugui ser resolta a través del llenguatge. Això no vol dir que no existeixin els problemes vitals. Al contrari: són els més importants per a l'ésser humà i la ciència no hi té cap competència. Però no poden ser tractats filosòficament, perquè el discurs que en resulta és *sense-sentit*. L'única solució segueix la línia de la *Crítica de la raó pràctica* de Kant.

En conclusió, quina relació hi ha, segons el pròleg, entre la tesi setena i el sentit del llibre? Hi apareix com la conseqüència ètica absoluta de copsar nítidament la distinció entre el que pot ser dit gràcies a la teoria lògico-figural del llenguatge i «allò més alt» que, pel seu caràcter transcendent, només pot mostrar-se en el llenguatge. L'imperatiu del silenci indica la meta vers on camina tot el procés reflexiu del TLP: la solució pràctica dels problemes metafísics de la vida en una forma d'existència humana que visqui èticament, estètica i mística de l'absolut. La tesi setena tanca la reflexió teòrica per obrir pas a la forma de la vida. Qui comprèn Wittgenstein i s'hi mostra d'acord sent ara la satisfacció de veure's alleugerit dels difícils problemes vitals de la metafísica i de poder-los traslladar a la «forma» de la seva vida. I, a la inversa, des d'aquest terreny pràctic no escrit es comprèn millor la funció aparentment negativa, però en el fons positiva, de l'escriptura del TLP. Per això, la tesi setena no conté cap desenvolupament: callar i viure, callar per poder viure és la finalitat que persegueix el migrat parlar de Wittgenstein (unes 60 pàgines).

dir que Wittgenstein «es distancia de toda metafísica» (p. 270), com si el TLP no fos una obra amb una clara orientació i un objectiu metafísic; no destaca la transcendentalització de la lògica que s'opera en el TLP i que constitueix el fonament de la teoria logicofigural del llenguatge; continua traduint malament la tesi setena: «*de lo que no se puede hablar mejor es callar*» (ib.), i no li reconeix el paper de clau per a comprendre el sentit de tota l'obra, qüestió sobre la qual l'autor tampoc no aclareix gran cosa.

33. El filòsof Moore, defensor amb Russell del sentit comú contra l'idealisme anglès a la hegeliana de Francis Herbert Bradley i de John McTaggart, i amic de Wittgenstein, no compartia la idea que, de l'ètica, no se'n pot fer una teoria. Vegeu G. E. MOORE, *Principia Ethica*, Cambridge: The University Press, 1966.

3. Terminologia lògica: allò que es pot dir gràcies al límit

Wittgenstein fa un ús força constant de la terminologia (paraules i expressions) amb què articula els seus pensaments. Ens proposem ara recollir i comentar alguns termes especialment significatius que ajudin a entendre millor la concepció transcendent de la vida que defensa el TLP. Esperem així poder precisar més el sentit global de l'obra que ja es tematitza prou clarament en el pròleg ben interpretat³⁴.

I. «Tatsache», «Sachverhalt» i «Sachlage»

Un primer grup de paraules resulta essencial per a entendre el *Tractatus*. Es tracta dels mots «Tatsache» (fet), «Sachverhalt» (estat de coses) i «Sachlage» (situació)³⁵. Es troben escampats arreu i apareixen en innumbrables entrades:

«Tatsache»: 1.1, 1.1, 1.12, 1.13, 1.2, 2, 2.0121, 2.06, 2.1, 2.141, 2.16, 3, 3.14, 3.142, 3.143, 4.016, 4.0312, 4.061, 4.063, 4.122, 4.1221, 4.1272, 4.2211, 4.463, 5.156, 5.43, 5.461, 5.5151, 5.542, 5.5423, 6.111, 6.113, 6.2321, 6.43, 6.4321. En total, 35 entrades.

«Sachverhalt»: 2, 2.01, 2.012, 2.0121, 2.0122, 2.0124, 2.013, 2.0123, 2.0141, 2.0272, 2.03, 2.031, 2.034, 2.04, 2.05, 2.032, 2.06, 2.061, 2.062, 2.11, 3.21, 2.201, 3.001, 3.0321, 4.023, 4.0311, 4.1, 4.122, 4.2, 4.21, 4.2211, 4.25, 4.27, 4.3. En total, 33 entrades.

«Sachlage»: 2.0121, 2.0122, 2.014, 2.11, 2.202, 2.203, 3.02, 3.11, 3.144, 4.021, 4.03, 4.031, 4.032, 4.04, 4.124, 5.125, 4.462, 4.466, 5.135, 5.156, 5.525. En total, 22 entrades.

Contràriament al que podria semblar a primera vista, aquests termes no són categories ontològiques. És cert que estan referides al món i que Wittgenstein les utilitza en connexió amb els corresponents termes lògics aplicats al llenguatge: els noms i les proposicions. Però cal tenir en compte que, en sentit estricte, són ontològiques aquelles categories que la metafísica elabora per a descriure la darrera estructura de la realitat. I Wittgenstein, com sabem, no pretenia, ni creia possible, formular una metafísica explícita. Cosa que no vol pas dir que el TLP no sigui un llibre d'intencions metafísiques³⁶. A més a més, tot i que aquests són termes que s'utilitzen habitualment en el llenguatge alemany col·loquial, en el TLP adquireixen un sentit particular, car hi actuen com a elements de l'anàlisi lògico-transcendental de les proposicions significatives. I aquí ens sembla, justament, que es troba el quid de la qüestió: es tracta de categories lògiques aplicades al món. Wittgenstein no pretén substituir amb elles l'anàlisi física del món que duen a terme les ciències naturals, ja que

34. Sobre l'ús d'expressions i conceptes, es pot consultar el següent diccionari: H.-J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, Oxford: Blackwell, 1996. Però no l'hem tingut en compte perquè, de fet, no ajuda gaire. Llegint els articles, que en teoria haurien d'aclarir el sentit dels termes, sovint ens vénen al cap les paraules de Wittgenstein a Russell i Moore quan es disposaven a examinar-lo per al doctorat prenent el *Tractatus* com a tesi doctoral: «No us hi amoïneu, no l'entendreu mai.» Les incomprendions apareixen aquí arreu: en els clixés que desfiguren la biografia (Glock no esmenta ni el paper de la Bíblia en la formació de les idees religioses de Wittgenstein, ni les *Confessions* de sant Agustí, ni Dostojevskij, ni Tolstoj, ni Kierkegaard, ni la famosa carta a Von Ficker de 1919), en la interpretació de les darreres paraules del vienès («Digueu-los que he tingut una vida meravellosa»), en la superficialitat amb què es diu que la «psicologia filosòfica» (*sic*) de Wittgenstein ha estat substituïda per teories materialistes d'encuny neurofisiològic i per teories funcionalistes d'encuny informàtic, etc.

35. Sobre el significat d'aquests termes, la millor explicació és la que Wittgenstein mateix va donar a Russell en la carta amb data de 19.8.19: «Sachverhalt és allò que correspon a una *Elementarsatz* quan és vertadera. *Tatsache* és allò que correspon al producte lògic de prop[osicion]s elementals quan aquest producte és vertader». Vegeu CL, p. 125. En la mesura que *Sachlage* tingui un contingut diferent de *Sachverhalt* de *Tatsache*, sembla que la traducció per «situació» és força acceptable. Wittgenstein mateix ha deixat escrit en carta a Ogden: «El mot "*Sachlage*" ha estat traduït per "*state of affairs*". Ara bé, no m'agrada aquesta traducció, però no sé què suggerir en el seu lloc. He pensat que l'expressió llatina "*status rerum*" (?) seria millor?» Vegeu IO, p. 21; carta amb data de 23.4.1922.

36. En la seva tesi doctoral sobre Wittgenstein, el profes-

«4.111 La filosofia no és cap de les ciències naturals. (La paraula «filosofia» ha de significar alguna cosa que estigui per damunt o per sota de les ciències naturals, però no al costat d'elles.)»

Correspon a les ciències determinar quins són els darrers components del món, com s'estructuren conjuntament i en quines relacions legaliformes es troben els uns amb els altres. El TLP no és ni un manual de metafísica i/o d'ontologia ni conté una descripció física del món. Per això, la pregunta per la identificació, en la realitat, dels objectes simples que integren els estats de coses amaga la suposició implícita, i errònia, que el TLP diu com és el món. El *Tractatus* només mostra l'estructura lògica comuna al món i al llenguatge, i que aquesta és la condició transcendental de possibilitat perquè el llenguatge, quan es refereixi al món, pugui ser significatiu. No sembla encertat, doncs, interpretar les tesis primera i segona del TLP com a tesis ontològiques. Probablement, seria més exacte dir que són tesis lògiques sobre el món³⁷. De la mateixa manera, les tesis tercera i quarta són tesis lògiques sobre el pensament i el llenguatge. Una entrada del TLP ho confirma plenament respecte de la categoria «proposició elemental», ja que el que Wittgenstein hi diu resulta extensible a les altres categories lògiques de la seva obra: «5.5562 Si, a partir de raons purament lògiques, sabem que hi ha d'haver proposicions elementals, llavors ho ha de saber tothom qui compregui les proposicions en llur forma inanalitzada.»

sor Terricabras arriba a la mateixa conclusió sobre la significació metafísica del *Tractatus*. Per a ell, totes les proposicions del *Tractatus* que es refereixen a «allò més alt» ens serveixen d'esperó, car ens fan possible d'arribar a una forma correcta de contemplar el món: «Són més aviat les darreres proposicions metafísiques.» Vegeu J. M. TERRICABRAS, *Ludwig Wittgenstein: Kommentar und Interpretation*, Freiburg-München: Verlag Karl Albert, 1978, p. 323, n. 14.

37. L'error d'interpretar les tesis lògiques sobre el món com a assumpcions sobre els darrers components de la realitat està a la base de la interpretació del TLP en clau d'atomisme lògic, cosa que fou afavorida en el seu moment per la traducció anglesa de «*Sachverhalt*» com a «*atomic fact*». Black és un representant d'aquesta lectura: «Va ser part de l'originalitat d'aquesta versió de l'"atomisme lògic" rebutjar tota possibilitat de representar, des d'algun punt de vista extern, la "forma lògica" mateixa.» Vegeu M. BLACK, «Wittgenstein, Ludwig (Joseph Johann)» dins CH. COULSTON GILLISPIE [ed.], *Dictionary of Scientific Biography*, New York: Charles Scribner's Sons, 1976, vol. XIV, p. 468.

38. BW 89; carta amb data de 19.8.1919.

Existeix, d'altra banda, una carta de Wittgenstein des del camp de presoners de Cassino que mostra la significació lògica que ell atribuïa a la seva terminologia sobre el món, així com el fet que Russell, a qui respon, no entenia les distincions terminològiques de Wittgenstein en sentit lògic:

«P.S. Després d'acabar la meua carta, em sento, tanmateix, incitat finalment a respondre algunes de les teves preguntes més senzilles: 1) «Quina diferència existeix entre *Sachverhalt* i *Tatsache*? Un *Sachverhalt* és allò que correspon a una proposició elemental en cas que sigui vertadera. Una *Tatsache* és allò que correspon al producte lògic de proposicions elementals en cas que aquest producte sigui vertader. La raó per la qual introdueixo la *Tatsache* abans del *Sachverhalt* necessitaria un llarg aclariment. 2) [...] És cert que no sé *quins* són els components d'un pensament, però sé que hi ha d'haver tals components que corresponen a les paraules del llenguatge. La classe de relació entre els components del pensament i el fet figurat és, de bell nou, irrellevant. Descobrir-la seria cosa de la psicologia»³⁸.

Aquesta constatació ens planteja, al seu torn, la pregunta per la seva finalitat: per què Wittgenstein comença el TLP amb tesis lògiques sobre el món? La resposta és simple, però carregada de

conseqüències: perquè el vol acabar en la tesi del silenci ètic (TLP 7). Fixem-nos que tot el TLP consisteix en un moviment ascensional que parteix de la interpretació lògica del món, passa per l'anàlisi lògico-transcendental i figural del llenguatge, i acaba en els enunciats transcendents de la tesi sisena sobre l'ètica, l'estètica i la mística, després de la qual cosa pot cloure's amb la tesi setena. El camí ha quedat dibuixat de manera completa i el lector ha estat conduït fins a la frontera entre el món i el transcendent, cap on Wittgenstein el vol portar perquè des d'aquí pugui contemplar la vida correctament, o sigui metafísicament. El següent enunciat pot valer com a confirmació d'aquesta lectura: «1.13 Els fets en l'espai lògic són el món.»

El món és vist en el TLP en perspectiva lògico-transcendental. Els fets només són fets en aquest espai lògic *a priori* que fa possible el llenguatge significatiu. No es pot tractar, doncs, ni de fets en el sentit habitual del mot ni simplement dels fets descrits i categoritzats per les ciències ni de categories ontològiques sobre les coses en si³⁹. L'enfocament del *Tractatus* és radicalment lògic. Encara més, és justament aquest espai lògic allò que fa possible que el llenguatge col·loquial es pugui referir al món i que la ciència pugui elaborar un llenguatge significatiu sobre els fenòmens: «5.552 L'«experiència» que necessitem per a entendre la lògica no és la que quelcom es comporta així i aixà, sinó que quelcom és: però això justament no és *cap* experiència. La lògica és *prèvia* a qualsevol experiència –que quelcom sigui *així*. És *prèvia* al com, no *prèvia* al què.»

II. «Sinn» i «Bedeutung»

Un segon grup de termes aboca al mateix resultat. Es tracta de la distinció entre «*Sinn*» i «*Bedeutung*», que habitualment es tradueixen per «sentit» i «referència»⁴⁰. Heus ací les recurrències:

«*Sinn*»: 2.0211, 2.221, 3.13, 3.142, 3.1431, 3.144, 3.3, 3.31, 3.328, 3.34, 3.341, 4.002, 4.02, 4.021, 4.022, 4.027, 4.03, 4.031, 4.032, 4.061, 4.0621, 4.063, 4.064, 4.1211, 4.1221, 4.1241, 4.2, 4.431, 4.465, 4.5, 5.02, 5.122, 5.2341, 5.25, 5.2521, 5.44, 5.46, 5.4732, 5.4733, 5.514, 5.515, 5.5302, 5.5542, 5.641, 6.124, 6.126, 6.232, 6.41, 6.521. En total, 49 entrades.

«*Bedeutung*»: 3.203, 3.261, 3.3, 3.314, 3.315, 3.317, 3.323, 3.328, 3.33, 3.331, 4.241, 4.242, 4.243, 5.02, 5.31, 5.451, 5.461, 5.4733, 5.535, 5.55, 6.124, 6.126, 6.232, 6.2322, 6.53. En total, 25 entrades.

Wittgenstein va heretar la distinció entre *Sinn* i *Bedeutung* de Frege⁴¹. Ara bé, Wittgenstein creia que Frege, en articular la proposició en les dimensions d'un sentit a una referència i tractar-la

39. Com bé raona Guido Küng, els fets no són per a Wittgenstein objectes complexos. És més: no existeixen els objectes complexos. Si existissin, serien simplement una totalitat de fets. Tampoc l'objecte més complex de tots: el món, no és un objecte complex, un objecte que consti d'objectes i de relacions entre ells sinó la totalitat dels fets. Per tant, els objectes complexos no són objectes sinó fets o totalitats de fets. Vegeu G. KÜNG, «Wittgensteins nominalistischer Mystizismus» a E. LEINFELNER *et al.*, *Wittgenstein and His Impact on Contemporary Thought. Proceedings of the Second International Wittgenstein Symposium, 29th August to 4th September 1977, Kirchberg/ Wechsel (Austria), Vienna: Hölder-Pichler-Tempsky, 2^a 1980, pp. 239-241.*

40. En una carta a Russell, probablement de novembre de 1913, Wittgenstein li aclareix: «Vostè diu que pensava que *Bedeutung* era el "fet", això és completament cert, però recordi que no hi ha coses com fets i que, per tant, aquesta prop[osició] demana, ella mateixa, ser analitzada! Si parlem de "la *Bedeutung*", sembla que parlem d'una cosa amb un nom propi. Per suposat, el símbol per a "un fet" és una prop[osició] i aquest és un símbol no incomplet». Vegeu BW 243.

41. El treball de Frege dedicat explícitament a aquesta distinció és el següent: G. FREGE, *Über Sinn und Bedeutung*, dins *Kleine Schriften* (editat per Ignacio Angelelli) Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1967, pp. 143-162.

com un nom, no s'adonava que, en el fons, feia dependre el sentit de la proposició de la seva referència: no podríem comprendre una proposició sense conèixer-ne abans la referència o el valor de veritat, com tampoc no podríem comprendre un nom sense conèixer-ne la referència que el constitueix (l'objecte que cau al seu dessota). Per això, la teoria de Wittgenstein aporta la novetat de tractar una proposició i un nom com a realitats de valor lògic diferent. Així, el sentit només és producció de la proposició i els noms esdevenen ara elements lògics constitutius de la proposició, però no criteri d'allò que pugui ser el sentit d'una proposició. La proposició ja no és considerada a la llum de la referència sinó a la llum de la possibilitat lògica. Com diuen Prades Celma i Sanfèlix Vidarte, «[...] la relació significativa de la proposició con el mundo estriba en su describir una posible situación (Sachlage) y no, necesariamente, un hecho efectivo (positive Tatsache)»⁴². Per tant, els noms es caracteritzen perquè només tenen referència, mentre que les proposicions només tenen sentit. I el fonament d'aquesta concepció rau en la interpretació lògica de la proposició com un model de la realitat (TLP 4.01). En conclusió, mentre la referència és extrínseca a la proposició i depèn dels signes lògicament simples que la constitueixen (els noms), el sentit és intern a la proposició i no depèn de la referència, sinó de la possibilitat lògica que allò que la proposició diu d'un estat de coses sigui així com ho diu⁴³.

42. Vegeu J. L. PRADES CELMA, V. SANFÈLIX VIDARTE, *Wittgenstein: mundo y lenguaje*, Madrid: Editorial Cincel, 1990, p. 72. Per a Wittgenstein, la lògica no tracta d'uns objectes *independents de o paral·lels als fets* del món sinó de la possibilitat de l'estructura *a priori* del món.

43. El fet que el llenguatge és el mitjà amb què Wittgenstein construeix la seva filosofia ha portat Stenius i Apel a caracteritzar-la com una variant lingüística de la filosofia transcendental; per tant, com un «lingüisme transcendental». La raó d'això ha estat el fet que, per a Wittgenstein, el llenguatge expressa allò que lògicament és possible i, per tant, cognoscible. La possibilitat lògica del món es mostra en el llenguatge, no en estructures mentals aprioriques: el llenguatge és l'únic veritable *a priori*. Per això, Wittgenstein ha superat la consideració del llenguatge com a objecte de reflexió de la filosofia per a passar a contemplar-lo com a *condició de possibilitat* de la filosofia. Aquesta expressió és d'Alejandro Llano, el qual tematitza explícitament la radicalització lingüística de la filosofia transcendental de la modernitat en l'obra que abregem per «L».

Interessa, doncs, aclarir també com apareix la referència en el TLP de Wittgenstein. És cert que en l'alemany usual «*Bedeutung*» té el valor de «significat», i que «*Sinn*» i «*Bedeutung*» constitueixen l'equivalent de la parella de mots en llengua catalana «sentit» i «significat» i de la versió en llengua castellana «sentido» i «significado». Tot i els matisos que hi pugui haver en el llenguatge corrent entre «sentit» i «significat» (i en alemany entre «*Sinn*» i «*Bedeutung*»), és evident que, tant per a Frege com per a Wittgenstein, són paraules que apareixen integrades en una determinada filosofia de la lògica, esdevenint-hi conceptes tècnics, tret d'aquelles entrades en què Wittgenstein al·ludeix al *significat* que un signe lògic pot tenir en el context d'una simbòlica determinada. Per això, sembla raonable afirmar que, també en el cas del TLP (com en el cas de Frege), el criteri d'interpretació de la parella «*Sinn-Bedeutung*» no pot ser el del llenguatge col·loquial (*die Umgangssprache*), sinó l'ús filosòfic constant amb què hi apareixen. Mantenim així: 1) que «*Bedeutung*» del TLP pot ser legítimament traduït per «referència», ja que indica la vinculació de la proposició a la realitat a través dels noms; 2) que aquesta traducció és coherent amb la traducció al castellà acceptada o «canònica» de les obres de Frege; 3) que la traducció de «*Bedeutung*» per «significat» estaria justificada en el llenguatge

ordinari, però no tant com a terme tècnic d'una obra de filosofia de la lògica; 4) que la traducció «significat» en comptes de «referència» acosta massa, semànticament parlant, els termes «*Bedeutung*» i «*Sinn*», i així provoca confusions o bé no ajuda a comprendre amb precisió els autors; 5) que «*Bedeutung*» i «*Sinn*» s'usen constantment, quasi tècnicament, tant per a Frege com per a Wittgenstein, sense cedir gaire a la distinció col·loquial entre «sentit» i «significat»; i 6) que el mot «*significat*» fa desaparèixer del TLP, com per art de màgia, la major part de la menció d'allò que la idea de referència conté, ja que les altres expressions alemanyes que se'n podrien considerar una menció complementària mostren una freqüència textual força més reduïda que la de «*Bedeutung*».

La teoria fregeana no va satisfer el jove Wittgenstein, ni quant al *sentit* ni quant a la *referència*. Per què? Si responguéssim que tots dos farien una anàlisi lògica diferent de la proposició, només diríem una veritat a mitges. Potser caldria entendre que els problemes de lògica són, en el fons, problemes filosòfics. Així, es comprendria que la diferent anàlisi lògica de la proposició i, per tant, la diferent explicació de *sentit* i de *referència* que proposen Frege i Wittgenstein descansen, en darrer terme, en una concepció diferent de la relació entre la lògica i el llenguatge, un tema que precisament és altament filosòfic. Per a Frege, la lògica es troba en la realitat mateixa de les coses, és una estructura de la realitat tan real com els objectes físics, ja que altrament no s'assegura suficientment la convicció irrenunciable de la ciència, i del coneixement humà en general, d'atènyer la veritat del món. I el llenguatge és simplement un mitjà d'expressió que ens vincula a la realitat del món a través del judici de les proposicions (el sentit o el pensament) i a través de la referència objectiva dels noms propis (els objectes). Per a Wittgenstein, en canvi, la lògica és prèvia al món i al llenguatge. I el llenguatge no és un simple mitjà expressiu sinó realitat en la qual es mostra la lògica com a condició de possibilitat transcendental de les proposicions amb sentit. No anem a la lògica des de la realitat ni trobem la lògica preferentment en les estructures apriòriques del pensament humà, sinó que la lògica se'ns apareix actuant i mostrant-se en el llenguatge i en el món, en la proposició que figura la realitat. Per això, Wittgenstein no pot acceptar que hi hagi objectes lògics anteriorment a, fora de o per damunt del llenguatge.

Quina relació té, com a conclusió, aquesta distinció entre «*Sinn*» i «*Bedeutung*» amb la tesi setena del TLP? No sembla filosòficament innocent establir el principi que una proposició, tot i ser ella mateixa la generadora del sentit, no pot complir aquest paper si els noms qui hi apareixen no tenen referència. La correspondència entre el nom i l'objecte i entre la proposició elemental

i l'estat de coses és un requisit indispensable, no solament de la determinació del sentit, sinó de la significativitat del llenguatge⁴⁴. És una peça essencial de la teoria lògico-figural del llenguatge significatiu. És una condició indispensable per a poder fer callar la metafísica com a discurs explícit, ja que, per manca de referència dels noms que empra, les seves proposicions no produeixen cap sentit. Això ho diu prou clarament a pocs passos de la tesi setena: «6.53 El mètode correcte de la filosofia seria pròpiament aquest: no dir res més que allò que es deixa dir; per tant, proposicions de la ciència natural –per tant, quelcom que no té res a veure amb la filosofia–, i llavors, sempre que un altre volgués dir quelcom metafísic, demostrar-li que no havia donat cap referència a determinats signes en les seves proposicions. Aquest mètode seria insatisfactori per a l'altre –no tindria la sensació que li ensenyàvem filosofia–, però *aquest* seria l'únic rigorosament correcte.»

44. Wittgenstein en les PhU abandonarà aquesta teoria de la correspondència entre el nom i la referència i substituirà la referència dels objectes per la referència que estableixen les regles gramaticals dels jocs de llenguatge en què apareixen els noms: «El punt de vista que Wittgenstein ataca és el que veu el funcionament del llenguatge generalment en termes de la funció nominativa. Un nom es contraposa a un objecte; d'aquesta manera, se suposa que tot el llenguatge significatiu ha d'estar referit a alguna entitat que existeixi independentment. És una imatge que domina àmpliament el pensament filosòfic. Ens porta a considerar la relació del llenguatge amb la realitat com a essencialment uniforme, com una relació de correspondència o confrontació». Vegeu D. POLE, *The later philosophy of Wittgenstein. A short introduction with an epilogue on John Wisdom*, London: University of London – The Athlone Press, 1958, p. 10. Però això no significa que Wittgenstein hagi renunciat a mantenir una distinció nítida entre el llenguatge significatiu i el llenguatge *sense-sentit*. Al contrari! Només que ara la significativitat depèn d'una pluralitat, i de la totalitat, de jocs de llenguatge amb regles diferents i de la prohibició d'utilitzar una expressió o una paraula segons les regles gramaticals d'un joc que no sigui el propi.

45. B. RUSSELL, *My Philosophical Development*, London: Unwin Hyman, 1985, pp. 84-85.

Altrament, la referència, que en Frege era la pedra de toc del seu realisme semàntic, ara esdevé, en mans de Wittgenstein, l'*experimentum crucis* del llenguatge significatiu i part essencial de la concepció segons la qual, d'allò que transcendeix els fets del món, per imperatiu ètic no se n'ha de parlar. Aquest resultat exegetíc confirma que la tesi setena del TLP expressa la veritable intenció de tot el llibre: delimitar el llenguatge significatiu des de dins per barrar el pas a la solució teòrica dels problemes filosòfics (silenci) i desvetllar la consciència ètica (imperatiu) de llur única solució pràctica en la forma ètica, estètica i mística de la vida. Val la pena reproduir un testimoni de Russell que percep clarament aquesta connexió interna entre la concepció lògica del llenguatge i el misticisme:

«En emfasitzar la importància de l'estructura, encara crec que tenia raó, però pel que fa a la doctrina segons la qual una proposició vertadera ha de reproduir l'estructura dels fets a què es refereix, em sento ara molt dubtós, malgrat que en aquell temps la vaig acceptar. En tot cas, no penso que, malgrat que fos vertadera en algun sentit, tingui una gran importància. Per a Wittgenstein, tanmateix, era fonamental: en va fer la base d'una curiosa espècie de misticisme lògic⁴⁵.

III. «Sagen» i «Zeigen»

Una tercera distinció fonamental en el TLP és la que Wittgenstein estableix entre «*sagen*» («dir») i «*zeigen*» («mostrar»). Com passa amb la resta de la terminologia, també aquestes paraules són usades sovint en llur sentit quotidià. Hi ha, però, 12 entrades en què reben el sentit filosòfic específic que Wittgenstein persegueix, per tal de distingir entre allò que *pot ser dit* i allò que *es mostra* 4.022, 4.121, 4.1212, 4.122, 4.461, 5.551, 5.5561, 5.62, 6.12, 6.1264, 6.22, 6.522. Vegem-les amb detall.

- 4.022 «La proposició *mostra* el seu sentit.
La proposició *mostra* com es comporten les coses *si* és vertadera.
I ella *diu* que es comporten així.»

«Mostrar» i «dir» són dues funcions que la proposició vertadera acompleix alhora; ara bé, pertanyen a nivells lògics diferents. Respecte del *dir*, la proposició vertadera enuncia un estat de coses existent, el diu, l'expressa lingüísticament. Respecte del *mostrar*, en canvi, el fa veure, l'exposa en la seva mateixa estructura lògica, ja que la combinació lògico-sintàctica dels noms de què consta té la mateixa multiplicitat lògico-matemàtica de l'estat de coses existent de què és figura (TLP 4.04). En aquesta entrada, doncs, *dir* està relacionat amb l'enunciació d'un estat de coses, mentre que *mostrar* hi apareix relacionat amb el *sentit* que la proposició té. I el sentit d'una proposició elemental és la possibilitat lògico-apriòrica que l'estat de coses que enuncia es doni en el món (TLP 2.12, 2.151). El llenguatge té, doncs, per a Wittgenstein dues dimensions o nivells: el de l'expressió i el de la mostració. El primer pertany a l'àmbit de l'enunciació, constituït per la combinació de noms segons l'estructura lògica, bo i figurant un possible estat de coses. El segon pertany a l'àmbit d'allò que fa possible tota enunciació: l'espai lògic o l'estructura lògica comuna al món i al llenguatge. Aquesta estructura, justament perquè és condició transcendental de possibilitat de tota enunciació, no pot ser dita, sinó tan sols mostrada. Per això, en una proposició elemental vertadera hi ha presents alhora, però diferenciadament, els dos factors que la produeixen: la combinació sintàctica de noms (nivell de l'expressió) i el sentit fet possible per l'estructura lògica (nivell de la mostració).

- 4.121 «La proposició no pot exposar la forma lògica, es reflecteix en ella. Allò que es reflecteix en el llenguatge, aquest no pot exposar-ho. Allò que s'expressa en el llenguatge, *nosaltres* no podem expressar-ho a través d'ell⁴⁶.
La proposició *mostra* la forma lògica de la realitat.
La manifesta.»

Aquesta entrada especifica més i aclareix l'anterior. Si la proposició no pot exposar la forma lògica, el que exposa és un estat de coses possible o existent. Però l'anàlisi lògica de la proposició no es pot aturar en el pla de l'enunciació. També ha de saber reconèixer què s'hi reflecteix sense poder ser dit. Wittgenstein és un filòsof transcendental: creu que una anàlisi lògico-formal del llenguatge no és suficient per a fer-li justícia; només creu que l'aspecte transcendental del llenguatge és de naturalesa lògica: l'es-

46. Del verb *sich ausdrücken* Wittgenstein subratlla aquí només el pronom reflexiu «*sich*», no pas «*ausdrücken*», justament per emfasitzar la condició d'expressable com a tal, i no solament el fet que les proposicions expressen; o sia, si aquestes expressen, és perquè hi ha una realitat que es deixa expressar: els fets del món. En la versió catalana, aquest «*sich*» queda reduït al pronom reflexiu àton apostrofat. Encara que el lector pugui passar per alt un subratllat tan nimi, paga la pena de mantenir-lo i no subratllar també el fet que estigui «*ausdrückt*». En general, cal dir que aquests subratllats, força freqüents en el TLP, són de gran importància per a comprendre la idea que Wittgenstein té de la lògica del llenguatge i d'allò que aquest *pot* expressar-hi. Per això, convé observar-los.

pai lògic o l'estructura lògica apriòrica que fa possible que el llenguatge pugui figurar estats de coses i constituir-se en significatiu. Per això, la lògica formal que Wittgenstein hereta de Frege i Russell experimenta, en les seves mans, una transcendentalització: s'identifica immediatament amb les condicions de possibilitat de tot el que pot ser dit amb sentit.

En aquesta entrada, també és interessant observar el joc de termes que hi apareix: a) el que no pot ser exposat (*darstellen*), tanmateix es reflecteix (*sich spiegeln*): es tracta dels dos nivells d'anàlisi lògica de la proposició; b) el que s'expressa (*sich ausdrücken*) en el llenguatge no pot ser expressat a través d'ell: això vol dir que *expressar-se* es refereix tant al nivell de l'enunciació com al de la mostració. No seria correcte, doncs, identificar absolutament *dir* amb *expressar-se*: el *dir* és un *expressar-se a través* dels enunciat del llenguatge, per enunciació o exposició en proposicions (*darstellen*), mentre que el *reflectir-se* és un *expressar-se en* els enunciat del llenguatge, com si diguéssim, en el rerefons; i de fet és així, car es tracta d'allò que fa possible que el llenguatge enuncii. L'element decisiu és allò que s'expressa: en el primer cas, un estat de coses, que és figurat a través de la proposició; en el segon, la condició de possibilitat de tota figuració, que cap proposició no pot enunciar.

La segona part de l'entrada és importantíssima per a entendre la finalitat que Wittgenstein persegueix en establir la distinció entre *dir* i *mostrar*. No és possible transcendir els límits del llenguatge i col·locar-se fora del món per a fer enunciat, aparentment significatiu, sobre «allò més alt». La lògica és transcendental, i, per això, limita el llenguatge des de dins, de tal manera que el llenguatge ens impedeix parlar del transcendent. La millor manera de preservar el transcendent és no reduir-lo a un categoria expressable en el llenguatge sinó deixar-lo en el silenci. Des del silenci lingüístic, «allò més alt» és el fonament absolut del món dels fets, i el llenguatge humà només està equipat per a figurar fets⁴⁷.

«4.1212 El que *pot* ser mostrat, no *pot* ser dit.» El verb modal que Wittgenstein utilitza aquí és «*können*». Es tracta d'una possibilitat o una impossibilitat lògiques; és a dir, de la possibilitat que depèn de la lògica entesa com a estructura transcendental i apriòrica comuna al món i al llenguatge. I és justament la lògica transcendental la que delimita i separa amb precisió l'àmbit del *dir* de l'àmbit del *mostrar*. La lògica pot mostrar-se ella mateixa en el llenguatge que, ella mateixa, fa possible. Però el llenguatge no pot enunciar la lògica que el fa possible. Per què? Perquè, si pogués fer-ho, la possibilitat de l'enunciació seria una facultat del llenguatge i, per tant, el llenguatge seria condició de possibilitat de si mateix. Llavors, evidentment, podria dir-ho tot. I el llenguatge o el

47. Si hi havia alguna cosa que Wittgenstein no suportava, aquesta era la xerrameca fàcil i inflada o ensofrada sobre allò transcendent. En una carta al seu amic Engelmann, diu taxativament: «L'única cosa, cap parloiteig transcendental, quan tot és tan clar com una bufetada». Vegeu BW, p. 81; carta amb data de 16-1-1918.

discurs explícit de la metafísica seria possible gràcies al mateix llenguatge: pel sol fet que existiria un llenguatge metafísic, aquest ja seria significatiu, encara que les seves paraules o noms no tinguessin referències (*Bedeutungen*) en els estats de coses. Això equivaldria a abandonar la significativitat del llenguatge a qualsevol combinació arbitrària de paraules.

No és estrany que el Cercle de Viena trobés en el TLP un precedent poderós de l'intent de delimitar el llenguatge significatiu de qualsevol discurs forassenyat (criteri de demarcació neopositivista):

«El *Tractatus* de Wittgenstein va ser llegit pels vienesos com un aclariment explicatiu del concepte "proposició plena de sentit". Malgrat que aquesta lectura no va seguir la intenció pròpia de Wittgenstein de significar l'indicible a través d'una exposició clara del dicible, hi va trobar, tanmateix, suficients punts de suport»⁴⁸.

El Cercle de Viena es va errar, però, en creure que Wittgenstein compartia la mateixa intenció aniquiladora de tota metafísica. El que Wittgenstein pretenia era preservar la metafísica, no pas evitant-la, sinó callant sobre «allò més alt», per poder-ne viure realment! De l'entrada TLP 4.122, val la pena considerar-ne el darrer paràgraf:

«L'existència, però, de tals propietats i tals relacions internes no es pot afirmar mitjançant proposicions, sinó que es mostra en les proposicions que exposen aquells estats de coses i que tracten d'aquells objectes.»

Aquestes relacions internes entre les proposicions són lògiques. Es tracta de les condicions de veritat en virtut de les quals, a partir de proposicions elementals, es construeixen les proposicions compostes, complexes o moleculars, que Wittgenstein tracta com a funcions de les primeres (TLP 5). Si la lògica és transcendental i, per tant, no pot ser dita a través del llenguatge, tampoc les relacions lògiques entre les proposicions significatives no poden ser dites sinó mostrades. Wittgenstein utilitza dos procediments per a mostrar aquestes relacions: les conegudes com a «taules de veritat» (TLP 4.442, 5.101) i les claus que interconnecten els pols de veritat de les proposicions (TLP 6.1203). I utilitza la seva concepció de la lògica com a enterament tautològica (TLP 6, 6.1., 6.11) per a fer veure, justament, que la lògica és transcendental: ella sola conté *a priori* totes les condicions possibles de veritat (TLP 4.461), omple l'enter espai lògic del llenguatge i el món (TLP 3.14).

Justament l'entrada 4.461 subratlla que ni la tautologia ni la contradicció no diuen res. I llur naturalesa lògica *mostra* que no diuen res. La lògica no enuncia res del món sia perquè d'ella depèn tota condició de possibilitat d'un enunciat significatiu sia perquè, en la forma de la contradicció, no admet cap possibilitat de parlar del

48. M. GEIER, *Der Wiener Kreis* Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1992, p. 109.

món. El resultat és, en el fons, el mateix: fora dels límits transcendents de la lògica, no és possible un discurs significatiu. Ara bé, això és així perquè la lògica és l'estructura apriorica del món i del llenguatge. Tot allò que cau de la banda del fonament del món, no pot ser enunciat; només mostrat en el límit com a límit.

5.551 «El nostre principi és que cada pregunta que, en principi, es deixa decidir a través de la lògica, s'ha de deixar decidir sense res més. (I si ens trobem en la situació d'haver de contestar un problema així tot mirant el món, llavors això mostra que seguim una pista fonamentalment errònia.)»

La lògica no solament decideix sobre la significativitat del llenguatge sinó sobre la significativitat de les preguntes que l'ésser humà pot fer. Només seran significatives aquelles preguntes la condició de possibilitat de les quals descansi en la lògica, com a estructura comuna i apriorica del món i del llenguatge. No és el món allò que fa que una pregunta pugui ser contestada, sinó que la lògica permeti formular-la. I si una pregunta no pot ser contestada, aquest fet mateix ja mostra que la lògica no és la seva condició de possibilitat. Contràriament a la interpretació que el Cercle de Viena va fer del *Tractatus*, la significació del llenguatge no descansa en els fets del món sinó en la lògica transcendental. El criteri de demarcació del jove Wittgenstein és lògico-transcendental. Tot es decideix en els límits interns de la lògica. Més enllà d'aquests límits es troba allò més important, però no pot ser formulat ni teoritzat sinó tan sols mostrat en el funcionament lògic del llenguatge:

5.5561 «La realitat empírica està delimitada per la totalitat dels objectes. El límit es torna a mostrar en la totalitat de les proposicions elementals. Les jerarquies són independents de la realitat, i han de ser-ho».

El límit existeix i apareix en la totalitat. Apareix, es mostra, com a totalitat. La totalitat dels fets de què consta el món, els fets en què es combina la totalitat dels objectes; i la totalitat de les proposicions elementals que els figuren. La percepció de la totalitat del món i de la totalitat de les proposicions significatives és el correlat humà del límit objectiu que té la realitat. Límit que ve imposat per la lògica, la qual descobreix que el món consta d'objectes simples combinats en estats de coses i que el llenguatge consta, paral·lelament, de noms combinats en proposicions elementals. Per això, tant els conceptes *objectes/estats de coses* com els conceptes *noms/proposicions elementals* són, com hem vist, conceptes lògics, no ontològics –els primers– ni merament lingüístics –els segons. La lògica

decideix l'estructura *a priori* del món i del llenguatge. La lògica és el límit d'allò dicible i d'allò esdevenible. I el que es mostra, sense poder ser dit, en el llenguatge és el límit. El llenguatge mai no podrà dir allò que s'hi mostra. La metafísica, la teoria sobre l'ètica i l'estètica, i la teoria religiosa creuen poder dir el que està més enllà del límit, però s'enganyen. Per això, s'abandonen a un *parloteig transcendental* indigne d'allò de què parlen, d'«allò més alt».

- 5.62 «Aquesta observació ofereix la clau per a decidir la pregunta fins a quin punt el solipsisme és una veritat.
I és que allò que el solipsisme *vol dir* és totalment correcte, només que no es deixa *dir*, sinó que es mostra.
Que el món és *el meu món* es mostra en això: que els límits del llenguatge (de l'únic llenguatge que jo comprenc) signifiquen els límits *del meu món*».

El solipsisme estableix una relació pròpia, directa i immediata entre el subjecte que veu el món com a totalitat i la totalitat del món (TLP 5.64). Aquest subjecte metafísic se sent per damunt del món com a totalitat limitada de fets contingents. I el que el solipsista vol dir és, precisament, que el món és una totalitat limitada que no pot apressar-lo com a subjecte, ja que ell, com a subjecte *meta-físic*, no és un simple fet del món (TLP 5.632, 5.633, 5.641). Ara bé, la lògica no permet dir (*läßt es sich nicht sagen*) que aquest món limitat com a totalitat sigui el món d'un subjecte metafísic. Només deixa que això es mostri en la percepció dels límits del llenguatge en què el solipsista parla, els quals són els mateixos límits del món de què parla quan intenta dir que és una totalitat limitada en el límit de la qual es troba ell com a subjecte no empíric. I ja sabem què fa que els límits del món i del llenguatge siguin els mateixos: la lògica transcendental. Són uns mateixos límits lògics. I és gràcies a l'existència d'aquests límits apriòrics que l'ésser humà se sent subjecte *meta-físic*. La lògica és la condició de possibilitat perquè l'ésser humà pugui sentir el món com una totalitat limitada i perquè es pugui sentir a si mateix com a subjecte metafísic.

- 6.12 «Que les proposicions de la lògica són tautologies *mostra* les propietats formals -lògiques- del llenguatge, del món.
Que llurs elements constitutius *així* combinats donin com a resultat una tautologia, caracteritza la lògica de llurs elements constitutius.
Per tal que proposicions, combinades d'una determinada forma i manera, donin com a resultat una tautologia, han de tenir determinades propietats de l'estructura.

Que, combinades així donin com a resultat una tautologia, mostra, per tant, que posseeixen aquestes propietats de l'estructura».

49. La versió del professor Terricabras resulta, aquí, no del tot fidel a la literalitat del text original: «[...] *und sein Beweis zeigt, daß es so ist* [...]» hi és traduït per «[...] i la seva demostració ensenya que és *d'aquesta manera*». (En l'original alemany de l'edició crítica no hi ha cursives.) «Ensenyar» és una interpretació no del tot correcta de *«zeigen»*, que pròpiament és «mostrar». Wittgenstein vol subratllar que una demostració d'una proposició plena de sentit consisteix en una demostració, en un fer manifest que les coses són, es comporten, com la proposició diu. En aquest cas, la demostració no pot ensenyar res, ja que d'ella no s'aprèn res al marge del contingut de la proposició. Cal tenir en compte, per tant, que aquesta demostració no és res més que la comparació de la proposició amb l'estat de coses (TLP 4.05; 4.1; 4.2; 4.25; 4.4). És possible que el professor Terricabras hagi triat el verb «ensenyar» a causa d'una certa cacofonia entre «*demos-trar*» i «*mostrar*» en una traducció més literal. Però és evident que aquesta opció resulta enganyosa: sembla suggerir que la demostració afegeix una informació o un coneixement al contingut de la proposició. En realitat, la teoria tractadiana de la correspondència entre la proposició com a figura i la realitat com a estat de coses figurat, treu a la demostració d'una proposició plena de sentit el sentit fort d'un procediment per a assolir més coneixement o informació, atès que, com diu la frase final del text i com es dedueix del que queda explícitament a firmat en l'entrada següent, tota proposició plena de sentit ja conté en si mateixa la forma lògica de la seva demostració. I la forma lògica d'una proposició, sigui aquesta proposició lògica sigui una proposició plena de sentit, mai no pot ser objecte de demostració: la lògica no pot ser demostrada sinó tan sols mostrada (TLP 4.121). Per això, sembla millor mantenir invariats l'original «*mostr-*».

Les tautologies reflecteixen en estat pur –per dir-ho així– l'estructura lògica comuna al món i al llenguatge. La naturalesa essencialment tautològica de la lògica mostra que les tautologies tenen, per a Wittgenstein, el mateix paper que els judicis sintètics *a priori* de l'enteniment de Kant. En el TLP, el que és *a priori* i condició de possibilitat és plenament analític, tautològic. No pot ser sintètic perquè no hi ha, en el pensament, res anterior al llenguatge i al món: «Una figura vertadera *a priori*, no existeix» (TLP 2.225). El pensament s'identifica amb la figura lògica dels fets (TLP 3). I la figura lògica dels fets no té més condició de possibilitat que l'espai formal, analític, de la lògica. La lògica és analítica justament perquè és transcendental. No és sintètica precisament perquè no diu res del món. L'única síntesi cognoscitiva que es produeix es troba en la proposició elemental quan és vertadera. Llavors l'enter espai lògic es contrau –per dir-ho d'alguna manera– en un estat de coses existent.

Aquesta concepció purament analítica de la lògica resulta indispensable a Wittgenstein per a fer de la lògica el límit del món i del llenguatge. Com que la lògica no està contaminada en cap punt amb el món, és pura condició de possibilitat anterior a tot estat de coses i a tota proposició. I, com que és condició de possibilitat de tots els fets del món i de totes les proposicions significatives del llenguatge, és el límit total de la realitat. I, com que la realitat està encerclada per un límit total, queda perfectament delimitada respecte d'«allò més alt», que és el fonament transcendent del món. I la conseqüència cau ara com una poma madura: parlar del transcendent és fer un mal ús del llenguatge i no respectar la dignitat absoluta d'«allò més alt».

6.1264 «La proposició plena de sentit enuncia alguna cosa, i la seva demostració mostra que és així⁴⁹; en lògica, cada proposició és la forma d'una demostració. Cada proposició de la lògica és un *modus ponens* exposat en signes. (I el *modus ponens* no es pot expressar a través d'una proposició)».

Aquesta entrada continua establint una distinció nítida entre «enunciar» («*aussagen*») i «mostrar» («*zeigen*»). «Enunciar» és la funció pròpia i immediata de tota proposició plena de sentit, significativa. Ser *medium in quo*, per dir-ho així, en què la lògica mostra la seva funció d'estructura *a priori*, és funció mediata o segona de tota proposició plena de sentit.

Una altra idea interessant d'aquesta entrada és que la lògica es prova ella mateixa i que, a més a més, el procediment per a provar una proposició plena de sentit és lògic. No hi ha procediment probatori al marge de la lògica. La lògica ho penetra tot (TLP 5.61). I que amb la lògica es pugui provar una proposició plena de sentit, no vol dir que podem construir un *modus ponens* com si es tractés d'una prova de la proposició, ja que el *modus ponens* no és una llei d'inferència particular de la lògica sinó una característica pròpia de tota la lògica, atès que aquesta és tautològica. Per això, la lògica es prova ella mateixa i no pas a través de lleis d'inferència, com es diu en aquesta entrada:

- 6.132 «Si *p* se segueix de *q*, llavors des de *q* puc concloure *p*; deduir *p* a partir de *q*.
El tipus de conclusió s'ha de desprendre només de les dues proposicions.
Només elles mateixes poden justificar la conclusió.
"Lleis d'inferència" que hagin de justificar les conclusions -com en Frege i Russell-, són buides de sentit, i serien supèrflues».

L'última entrada a què volem fer referència ja ens fa saltar a l'altra banda del llenguatge: «6.522 Existeix, tanmateix, allò inexpressable. Això es *mostra*, és allò místic.»

Que una cosa no pugui ser dita, no vol dir que no existeixi. El Cercle de Viena tipifica, un altre cop, aquest error: com que el llenguatge sobre allò transcendent viola el cànon de significativitat, el seu objecte no existeix. El raonament de Wittgenstein seria, en canvi, diametralment oposat i es podria parafrasejar així: com que el llenguatge sobre allò transcendent viola el cànon de significativitat, cal suprimir-lo en el silenci. Però, com que existeix el «referent» transcendent vers on apunta i, a més, és allò més important per a l'ésser humà, cal omplir el silenci teòric amb una forma de vida ètica, estètica i mística.

IV. Conclusions

Hem realitzat una anàlisi parcial de la terminologia de Wittgenstein. Poden servir, però, de justificació dues excuses: a) en l'apèndix de la nostra tesi doctoral raonem detalladament a peu de pàgina determinades opcions de traducció de termes específics del TLP; b) la finalitat de l'anàlisi parcial que hem ofert no és cap altra que el fet de descobrir la connexió pregona que hi ha entre la tesi setena i el cos principal de la doctrina lògico-figural del llenguatge. Justament per no haver vist aquesta connexió, no s'ha sabut interpretar correctament tot el pes exegetíc que té l'imperatiu del silenci per a entendre el sentit del TLP.

A quina conclusió podem arribar, doncs, en aquesta secció? Probablement, una manera adient de dir-ho serà comentant la següent entrada:

- 5.61 «La lògica omple el món; els límits del món són també els seus límits. No podem dir, per tant, en lògica: en el món hi ha això i això, allò no. I és que això pressuposaria aparentment que exclouem determinades possibilitats, i això no pot ser el cas, ja que altrament la lògica hauria d'anar més enllà dels límits del món; si és que ella pogués contemplar aquests límits també des de l'altre costat. Allò que no podem pensar, no podem pensar-ho; per tant, tampoc no podem *dir* el que no podem pensar».

A les mans de Wittgenstein, la lògica s'ha transcendentalitzat: ha esdevingut el límit total de la realitat i del llenguatge com a espai de possibilitat *a priori*. En relació amb el món, no hi ha res ni res passa fora d'ella; en relació amb el llenguatge, res no es pot dir sense ella. El pensament transcendental ha estat destronat i el seu setial l'ocupa ara la lògica, esdevinguda purament analítica, merament tautològica i transparència cristal·lina del límit sense continguts. I ara invertim la perspectiva: si el món i el llenguatge tenen un límit total, no es pot parlar d'allò que es troba més enllà de tot límit, «allò més alt». Però la relació entre la lògica i la tesi setena del TLP no és merament negativa. L'imperatiu del silenci té un aspecte decididament positiu als ulls de Wittgenstein: és cert que la teoria lògico-figural del llenguatge barra el pas a la filosofia com a discurs metafísic explícitament articulat, a l'ètica com a discurs sobre el bé i el mal i els valors transcendents, a l'estètica com a discurs sobre la contemplació del món com a obra d'art, i a la mística com a discurs teòric sobre Déu; però ho fa per preservar aquesta esfera transcendent de la banalitat del llenguatge i per obrir l'espai pràctic de la possibilitat d'una vida ètica, estètica i mística.

La crítica wittgensteiniana de la raó pura –si se'ns permet expressar-nos així– vol deixar expedit el camí a la crítica de la raó pràctica. L'imperatiu del silenci és la frontissa entre tots dos reialmes. Qui ha pujat amunt per l'escala del *Tractatus* veu el món com un tot limitat i pot començar a viure sense limitacions teòriques. Ja no li queda res més a fer que ser decent (*anständig*) amb aquella tendència de l'esperit humà que l'empeny a escometre contra els límits del llenguatge. «Allò més alt» existeix i es mostra; per tant, cal viure'n. És una exigència ètica imposada pel mateix límit de la realitat total, de la mateixa manera que el mateix TLP és un acte ètic en aquest sentit: amb una conclusió inconclusa i un lapidari *Schluß!*, que s'ha perdut en l'edició crítica, Wittgenstein el tanca i es prepara per a ensenyar a viure èticament, estètica i mística.

tica els nens dels camperols pobres de la Baixa Àustria⁵⁰. Cercava així realitzar el seu ideal ètico-transcendent en la forma concreta d'una professió que fos a la vegada la forma de la seva vida. Per a ell eren indissociables la solució pràctica del problema de la vida i l'exercici d'una professió que mostrés per ella mateixa, i sense dir-ho explícitament, la concepció sobrenatural de l'existència.

4. Conclusions finals

En el primer apartat d'aquest article hem presentat succintament el resultat a què aboca la història de la recepció exegètica del TLP i, en general, del llegat wittgensteinià. Hem intentat subratllar així la força filosòfica que Wittgenstein fa recaure sobre TLP 7 com a clau de lectura de tota l'obra. En el segon i el tercer apartats hem constatat, respectivament, que tant el pròleg del TLP com la terminologia més important de l'obra mostren que la finalitat de la teoria lògico-figural del llenguatge rau a establir el límit lògico-transcendental que fa possible *a priori* el llenguatge significatiu, però que, al seu torn, aquesta finalitat és medial o instrumental respecte de la segona i la darrera finalitat de l'obra: preservar l'esfera del transcendent i dels valors absoluts separant-la radicalment del món dels fets. Així era com Wittgenstein creia poder liquidar definitivament la crisi epocal del llenguatge causada per un parloteig vacu sobre «allò més alt» (ensoframent, xerrameca o *Geschwätz*) que expressa i alhora acaba justificant la hipocresia social sobre els valors més alts. Altrament, la teoria del sentit intenta fonamentar l'única metafísica possible per al vienès, que és la de la praxi transcendental de la vida que sempre apunta vers allò místic. Segons encertades paraules de J. Vicente Arregui:

«*Todo el Tractatus se dirige a la cuestión de lo místico, en cuanto que esta obra no es más que el intento de remover las confusiones y perplejidades que impiden la justa visión de algo que ya estaba dado de antemano. Como señala Verhack, lo místico no está sólo al final del Tractatus, sino también al principio, porque la lógica precede al cómo pero no al qué (cf. T, 5.552), y por tanto, no puede ser comprendida sin el mundo. La lógica presupone la experiencia de que algo es. Es solamente cuando se comprende contra el background del ser, cuando la forma lógica puede ser vista como la forma lógica de la realidad. Por eso, si Wittgenstein afirma que lo místico no es cómo sea el mundo, sino que sea (cfr. T, 6.44), lo místico no es tanto el resultado de la actividad de clarificación lógica que el Tractatus lleva a cabo, sino su fundamento, porque la lógica presupone lo místico: la existencia del mundo*»⁵¹.

Superades, doncs, per clarament insuficients i extrínseques les lectures lògico-atomistes, lògico-neopositivistes, formal-lingüísti-

50. Sobre la biografia de Wittgenstein i la relació en ell entre vida i pensament, hi ha molts treballs i testimonis. A part de l'excel·lent presentació de MK i de l'obra més breu, però igualment valuosa, de WB, pot ser suficient, a tall d'exemple, recordar els següents estudis: A. J. AYER, *Wittgenstein*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1985; W. W. BARTELY, *Wittgenstein*, Filadelfia & New York: J. B. Lippincott, 1973; London: Quartet Books, 1974; La Salle, Illinois: Open Court, 1988 (obra discutible en molts punts); K. T. FANN [comp.], *Ludwig Wittgenstein: the Man and his Philosophy*, New York: Delta Books, 1967; New Jersey: Humanities Press, 1967; B. MCGUINNESS, *Wittgenstein: A Life. Young Ludwig 1889-1921*, Berkeley-Los Angeles-London: The University of California Press, 1988; N. MALCOLM, *Ludwig Wittgenstein. A Memoir, with biographical sketch by G. H. von Wright and Wittgenstein's letters to Malcolm*, Oxford: Clarendon Press, 2001; G. H. von WRIGHT, «Ludwig Wittgenstein: A Biographical Sketch» a *Philosophical Review*, LXIV (octubre de 1955), pp. 527-544; M. NEDO i M. RANCHETTI [eds.], *Ludwig Wittgenstein. Sein Leben in Texten und Bildern*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983; R. RHEES [ed.], *L. Wittgenstein, Personal Recollections*, Oxford: Basil Blackwell, 1981; K. WUCHTERL i A. HÜBNER, *Wittgenstein in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, «Rowohlts Monographien 275», 1979.

51. Vegeu J. VICENTE ARREGUI, *Acción y sentido en Wittgenstein*, Pamplona: Euns, 1984, p. 89.

ques i filosòfico-analítiques, així com la contraposició entre dues filosofies incompatibles, la crítica exegètica del llegat wittgensteinià considera provat des de fa uns trenta anys el següent: 1) que l'obra té, efectivament un objectiu fonamental, que resulta manifest si hom la llegeix emmarcada pel pròleg i la conclusió, i que guia la seva construcció sistemàtica a través de la teoria transcendental de la lògica, la teoria figural del llenguatge i la concepció mística de l'ètica i l'estètica; 2) que la correcta relació entre la teoria lògico-figural del llenguatge i les proposicions transcendents de la tesi sisena del TLP estableix la prioritat d'aquestes respecte d'aquella, i no pas al revés; 3) i que, per consegüent, el TLP ha de ser entès com una obra d'abast metafísic, ja que la negació de la possibilitat d'un llenguatge metafísic significatiu no solament es limita a declarar impossible la solució teòrica dels problemes filosòfics i existencials (*pars destruens*), sinó que té, sobretot, un inconfusible vessant positiu (*pars construens*): re-situar en l'acció ètico-transcendental el sentit de la vida i la solució dels problemes filosòfics, d'acord justament amb l'imperatiu del silenci de TLP 7.

I, d'altra banda, hem constatat que, en el TLP, la lògica s'ha transcendentalitzat per tal de constituir aquell límit comú al món, al llenguatge i al pensament que és necessari per a liquidar la crisi reflectida i alhora causada pel llenguatge no-significatiu, tot preservant la substància irrenunciable del seu contingut, que no pot ser dit (impossibilitat lògica). L'anàlisi, en efecte, de la terminologia lògica més recurrent i important del TLP mostra que la lògica esdevé l'estructura transcendental comuna al món, al llenguatge i al pensament, ja que no és pensable sinó allò que és dicible, i no és dicible sinó allò que és lògicament factible, o sigui possible *a priori*. Aquesta terminologia ha de ser entesa, doncs, en clau lògica i transcendental, però no en clau ontològica, ja que, segons Wittgenstein, la metafísica, i amb ella l'anàlisi de les darreres estructures ontològiques de la realitat, no pot constituir mai un llenguatge significatiu: no existeix per a ell la possibilitat d'una articulació amb sentit (proposicions) de les seves paraules (noms).

Resulta manifesta així una notable coincidència entre els criteris exegètics que es poden deduir de la història de la literatura secundària i el sentit del TLP que Wittgenstein mateix estableix en el pròleg i en la tesi setena, i que opera en la construcció d'una teoria del llenguatge de base lògico-transcendental. En la II part de la nostra tesi, a la qual remetem, hem verificat, justament, la correcció d'aquesta interpretació al compàs del mateix desplegament de l'estructura externa (encadenament lògic de les set tesis principals) i interna (anellament temàtic de les subtesis decimals) del text. El resultat és el mateix: per a Wittgenstein, la vida humana té un sentit sobrenatural que el llenguatge preserva precisa-

ment perquè el seu límit lògic-transcendental intern li impedeix parlar-ne. El TLP pot ser llegit així com l'esforç intel·lectual, expressat en el llenguatge de la lògica formal, per conduir el lector propedèuticament des de la consideració de l'estructura lògica dels fets del món fins a la perspectiva transcendent de la vida, que dóna sentit definitiu a l'existència humana en aquest món.

Permeteu-nos, doncs, de cloure aquests mots citant un text bellíssim dels *Diaris* de Wittgenstein dels anys trenta que aclareix la idea que el nostre pensador es feia, justament, de la vida humana:

«L'home viu la seva vida ordinària amb la claror d'una llum de la qual no esdevé conscient fins que s'extingeix. Quan s'extingeix, aleshores la vida resta despul·lada, de cop i volta, de tot valor, sentit o com es vulgui dir. Hom s'adona de sobte que la simple existència –es digui com es vulgui– és en si plenament buida, *eixuta*. És com si s'hagués eliminat la brillantor de totes les coses, tot és mort. [...] Aleshores hom es troba mort en vida»⁵².

52. L. WITTGENSTEIN, *Denkbewegungen. Tagebücher 1930–1932, 1936–1937* (editat i comentat per Ilse Somavilla), Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1999, p. 89, n. 198–199.

JOAN ORDI FERNÁNDEZ
Societat Catalana de Filosofia
[jordi@pie.xtec.es]